

บทที่ 5

การเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ชาติช่วง พ.ศ. 2453 - 2487

พระบรมราโชบายสร้างชาติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ สถานภาพทางการเมืองของพระองค์เองตลอดจนความมั่นคงปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และความเจริญรุ่งเรืองของประเทศและประชาชนไทยอยู่ในภาวะที่อาจจะพบกับความเปลี่ยนแปลงทุกเมื่อ ทั้งนี้ ผลกระทบของสถานการณ์ต่างๆ เกิดขึ้นนับจากก่อนขึ้นครองราชย์ถึงตอนต้นรัชสมัย เช่น การแผ่อำนาจและอิทธิพลของทั้งจากชาติตะวันตกและชาติตะวันออก ความขุ่นเคืองพระราชหฤทัยที่ทรงได้รับจากต่างชาติในสวนพระองค์ แรงแบบนดาลพระทัยจากพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ในอดีต และความก้าวหน้าของอารยประเทศ ตลอดจนความไม่สงบภายในประเทศ เช่น กบฏ ร.ศ. 130 (กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์, 2524. 104) พระราชภารกิจหลักของพระองค์จึงต้องทรง "สถาปนา" ความมั่นคงแห่งรัฐไทยแบบใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นในรัชสมัยที่ผ่านมา ซึ่ง "ชาติ" มิได้หมายถึง "กษัตริย์" ตามลักษณะรัฐแบบเก่าอีกต่อไป ดังนั้น พระมหากษัตริย์จึงต้องทรงมี "พันธกิจ" ในการปฏิบัติต่อ "ชาติ" มิใช่มีพันธกิจต่อพระองค์เอง หรือสถาบันกษัตริย์เป็นหลักวิธีการที่จะสถาปนาความมั่นคงต่อรัฐแบบใหม่ที่กษัตริย์ยังทรงเป็นผู้นำการปฏิบัติพันธกิจต่อชาติบ้านเมืองนั้น ได้แก่การเน้นย้ำให้ประชาชนเกิดความภาคภูมิใจใน "ชาติ" อันเป็นรูปแบบหรือโครงสร้างที่กำลังดำรงอยู่ในขณะนั้น และมีความหวังว่าชาติบ้านเมืองจะเจริญก้าวหน้า อันจะส่งผลดีกลับมาสู่ประชาชนภายในชาติบ้านเมืองด้วยอันเป็นสิ่ง "สร้างชาติ" ในยุคนี้

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายคำว่า "ชาติ" ไว้ว่า

...คำว่า "ชาติ" นี้ตามศัพท์เดิมแปลว่า ตระกูลหรือประเภทแห่งบุคคล "ชาติ" ก็แปลตรงๆ ว่ากำเนิด เท่านั้น...ต่อมาภายหลังไทยเราจึงมาใช้เรียกคณะชนที่อยู่ร่วมกันว่า "ชาติ" ซึ่งอันที่จริงก็ไม่ผิด เพราะคน "ชาติไทย" ก็คือเกิดเป็นไทยเกิดในหมู่ชนที่เรียกนามตนว่า "ไทย"... (ร. 6, 2494, 56)

พระองค์ได้ทรงเริ่มต้นด้วยการปลูกฝังปณิธานเช่นนี้ในจิตใจประชาชนให้เกิด "ความรู้สึกรักชาติ" ซึ่งเป็นรากฐานและต้องเป็นความรักที่แท้จริง เพราะนอกจากความรักชาติจะ "เป็นอารมณ์สำหรับกำกับฝูงมนุษย์ผู้รุ่งเรือง" (ราชเลขาธิการ, แฟ้ม 291) แล้วยังจะเป็นผลส่งผลให้เกิดความสำนึกและความรับผิดชอบในหน้าที่ทำให้ชาติรุ่งเรืองด้วย

...คนไทยซึ่งรักชาติไทยจริง ควรที่จะตั้งหน้าบำเพ็ญเพียรช่วยกันรักษาธรรมแห่ง

ชาติเราให้มันคงอยู่ต่อไป และอาศัยเหตุที่คนไทยทุกคนๆ เป็นส่วนหนึ่งแห่งชาติไทย จึงจำเป็นที่จะต้องต่างคนต่างประพฤติสัมมาจารีรักษารวมสุจริต, เพื่อประโยชน์แห่งชาติเราทั้งหลาย ขอจงเข้าใจเสียเถิดว่า ชาติได้มีพลเมืองที่ประพฤติอยู่ในทำนองคลองธรรมมากที่สุด ชาตินั้นแหละเป็นชาติที่ศิวิไลซ์...ขอคนไทยทั้งหลาย ที่อยากเห็นความเจริญรุ่งเรืองแห่งชาติไทย จงตั้งใจปฏิบัติกิจการทั้งปวงให้อยู่ในทำนองคลองธรรม... (ร. 6, 2494 .103)

การสร้างความรู้สึกร่วมแห่ง "พันธกิจ" ที่มีต่อชาตินั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นย้ำความสำคัญขององค์พระมหากษัตริย์ในฐานะผู้นำแห่ง "พันธกิจ" ดังกล่าว ดังปรากฏความว่า

...ข้าพเจ้ามีหน้าที่เป็นประมุขแห่งรัฐบาลสยาม...ข้าพเจ้าเป็นกุลเชษฐ์แห่งสกุลใหญ่อันหนึ่งกล่าวคือชาติไทย ความผาสุกและความเจริญของชาติ จึงเป็นข้อคำนึงอันใหญ่ของข้าพเจ้า ส่วนท่านทั้งหลายก็เป็นส่วนหนึ่งแห่งชาติไทยจึงนับว่าเป็นส่วนหนึ่งแห่งสกุลของข้าพเจ้าอยู่แล้ว แต่นอกจากนั้นท่านยังเป็นราชสกุลหรือสกุลอำมาตย์ในบ้านเมือง ซึ่งเป็นเหมือนหนึ่งสกุลย่อมขึ้นอยู่ในสกุลใหญ่อันข้าพเจ้ามีหน้าที่เป็นหัวหน้าโดยตรงอีกชั้นหนึ่ง...(ร. 6, วาทะพระมงกุฎ, 183)

เมื่อทุกคนมีความรู้สึกรักชาติ ตระหนักถึงความสำคัญของชาติและสถาบันต่างๆ ในชาติ ก็ย่อมจะเกิดความหวงแหนรู้สึกว่าเป็นสมบัติของตนที่จะต้องทำนุบำรุงรักษาและพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าด้วยการช่วยชาติทุกวิถีทาง "ซึ่งต้องไม่ช่วยด้วยปากหรือช่วยประโยชน์ของตัวเอง" และวิธีแสดงตนหรือปฏิบัติตนช่วยชาติหรือสงวนรักษาชาติ พระองค์ทรงแนะนำไว้หลายประการ ได้แก่ ความสามัคคี ความเสียสละ การทำหน้าที่พลเมืองดีและการระมัดระวังภัยต่างชาติ กล่าวคือ ด้านความสามัคคี ทรงแนะนำให้ชนในชาติมีความสามัคคีกันเพราะ " ถ้าคณะแตกสูญไปคณะหนึ่งก็เหมือนชาติเสียส่วน 1 ของชาติไป" (ร.6 2494 .74) ผู้ใดทำให้คณะชนที่ร่วมชาติแตกแยกกัน เท่ากับทำลายชาติ ซึ่งทรงถือว่า "เป็นอนันตริยะกรรม คือเป็นบาปอันหนักที่สุดถึงแก่เป็นเครื่องตัดทางนิพพาน" (ร.6 เรื่องเดียวกัน ,221) ในหมู่คนไทยด้วยกันไม่ควรมีการแบ่งพรรคแบ่งพวกเป็นพวกเขาพวกเรา "ขึ้นชื่อว่าคนไทยก็ควรจะนับว่าเป็นเราด้วยกันทั้งนั้นหากจะเป็นพวกเขาก็แต่คนต่างชาติต่างภาษาเท่านั้น" (ร.6,เรื่องเดียวกัน.73) "การบกพร่องในความสามัคคีอาจจะมิผลให้ชาติแตกเมืองเสียได้" (ร.6,เรื่องเดียวกัน, 13) และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงแนะนำคนไทยให้ยอมเสียสละ "สิ่งทั้งปวงที่เราทั้งหลายยอมรักและสงวนอยู่เป็นปกติ" (ร.6,เรื่องเดียวกัน,13) ได้แก่ความสุขก็ดี ความรักก็ดี เลือดเนื้อก็ดี และแม้แต่ชีวิตก็ดี ต้องสละให้สิ้นด้วยความจงรักภักดีต่อพระเจ้าอยู่หัว และด้วยความเต็มใจเพื่อรักษาศาสนาและบ้านเกิดเมืองนอน (ร.6,เรื่องเดียวกัน) ทรงเตือนมิให้เอาเปรียบเพื่อนร่วมชาติ ทรงประณามคนที่ชอบเอาเปรียบผู้อื่นอย่างรุนแรงว่า "...เปรียบเหมือนสัตว์ชนิดไม่ได้พยายามที่จะหากินเอง คอยแต่จะเที่ยวเกาะกินเลือดสัตว์อื่น ไม่มีมนุษย์หรือใดเมตตา ย่อมเป็นที่

เกลียดชังและเป็นที่สุดถูกทั่วไป...” (หาวชิราวุธานุสรณ์ เลขที่ 01124/บ.3) ฉะนั้น “คนที่ได้รับผลแห่งการปกครองแล้วไม่ยอมเสียสละเพื่อช่วยบำรุงการปกครองนั้นบ้างแล้ว ก็ไม่ผิดกับสัตว์ที่คิดแต่จะดูดเลือดกิน นาดูถูกที่สุด” (เรื่องเดียวกัน) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแนะนำคนไทยให้แสดงความจงรักภักดีต่อชาติด้วยการทำหน้าที่พลเมือง เช่น ปฏิบัติตามพระราชกำหนดกฎหมาย และข้อบังคับต่างๆ เสียภาษีอากรด้วยความเต็มใจไม่เกี่ยงงอนหรือบ่น หรือพยายามหลีกเลี่ยง งดการพูดอวดดีอวดฉลาด แสดงโวหารอันไม่เป็นสาระ (หาวชิราวุธานุสรณ์ แฟ้มที่ 2 เลขที่ 01124/บ.3) อุทิศกำลังกายกำลังทรัพย์ในการป้องกันบ้านเกิดเมืองนอน (หจช. ร.6 เลขที่ ต.15. 1/2)

นอกจากนี้ยังได้ทรงแนะนำให้สงวนรักษาชาติด้วยการระงับภัยต่างชาติ เช่น ชาวจีน และชาวตะวันตกที่มีมาในรูปต่างๆ ทั้งการรุกรานด้วยกำลังจากภายนอกประเทศและการบ่อนทำลายภายในประเทศซึ่งเข้ามาถืออิทธิพลทางเศรษฐกิจ สังคม และนำเอาลัทธิการเมืองหรือแบบธรรมเนียมประเพณีบางประการที่ทรงเห็นว่าไม่เหมาะสมกับประเทศและประชาชนไทยมาเผยแพร่ ชักนำให้คนไทยหลงเชื่อแล้วคิดก่อความวุ่นวาย หรือล้มล้างนิติธรรมประจำชาติตามทัศนะของพระองค์คือ การมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขในระบบประชาธิปไตยดังกล่าวมาแล้ว ดังนั้น ชาวไทยทุกคนต้องระมัดระวังไม่หลงเชื่อหรือนำกิจกรรมที่เป็นการเอาอย่าง หรือคิดแต่จะฟังพาดูต่างชาติโดยไม่พิจารณาให้รอบคอบว่า จะเหมาะสมกับประเทศหรือไม่อย่างไร

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ปรากฏการสร้างสัญลักษณ์ต่างๆ เพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจ ความรู้สึกนึกคิด ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ความเป็นหมู่เหล่า และเพื่อให้คนไทยเกิดแรงบันดาลใจให้เกิดความสามัคคี ความเสียสละ และความเป็นพลเมืองดี อันเป็นทางนำไปสู่การสร้างชาติไทยให้เจริญทัดเทียมกับนานาประเทศ เช่น โปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐ์ธงชาติใหม่ ใน พ.ศ. 2460 เป็นธง 3 สีตามลักษณะธงชาติของนานาชาติที่ใช้อยู่โดยมาก พระราชทานชื่อว่า “ธงไตรรงค์” ประกอบด้วยสีแดง สีขาว และสีน้ำเงิน เพื่อเป็นเครื่องหมายแทนสถาบันสูงสุดทั้ง 3 คือ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ โปรดฯ ให้วันที่ 6 เมษายน วันที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ สถาปนาราชวงศ์จักรีเป็นวันชาติ (หจช. ร.6 เลขที่ บ. 13/7) ของไทยตามแบบอารยประเทศที่ต่างก็มีวันชาติของตน

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงตั้งและรับสมาคมต่างๆ ไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อให้เป็นที่รวมของบุคคลต่างๆ ในสังคมเข้ามาพบปะสังสรรค์ ทำกิจกรรมร่วมกัน อันจะเป็นผลให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ รู้จักการเสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อส่วนรวม จะได้ยอมเสียสละเพื่อชาติด้วยความเต็มใจ เช่น โปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง “ราชนาวีสมาคมแห่งกรุงสยาม” ขึ้นในปี พ.ศ. 2457 ซึ่งได้ประโยชน์สองทางคือ ประการแรก เป็นประโยชน์ต่อการป้องกันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ โดยที่ในเบื้องต้นจัดการเรียกรายเงินซื้อเรือรบที่ทันสมัยให้แก่กองทัพเรืออีกประการหนึ่ง การเรียกรายเงินเป็นการแสดงความสามัคคี การเสียสละต่อประเทศชาติของพลเมือง และโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสมาคมทหารอาสาขึ้น มุ่งประโยชน์ต่อการป้องกันประเทศ การเสียสละ และความสามัคคีเช่นเดียวกัน ในพ.ศ. 2455 โปรดเกล้าฯ

ให้ตั้งจิตรลดาสมาคม เพื่อรวบรวมบรรดาข้าราชการใกล้ชิดให้มีความสามัคคีกัน ร่วมใจกันจงรักภักดี ต่อพระมหากษัตริย์ ที่สำคัญคือ โปรดเกล้าให้ตั้งกองเสือป่าขึ้นใน พ.ศ. 2454 เพื่อฝึกยุทธวิธีและวินัยทาง ภายและใจให้แก่ชาวไทยที่เป็นพลเรือน โดยรับสมาชิกทั่วประเทศไม่จำกัดจำนวน เพื่อประโยชน์ในการ สร้างความสามัคคีให้แก่คนในชาติ ในการป้องกันประเทศ ในการปลูกฝังความรู้สึกจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ตลอดจนความสำนึกในหน้าที่พลเมืองดี และในปีเดียวกันนั่นเอง หลังจากตั้งกองเสือป่าได้ 2 เดือน ก็โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกองลูกเสือขึ้น เพื่อฝึกฝนทั้งร่างกายและจิตใจทำนองเดียวกับเสือป่าให้แก่ เยาวชนของชาติด้วย (กรรณิรมย์ สุวรรณานนท์, 2524, 121)

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิบัติในฐานะผู้นำแห่ง "พันธกิจ" ที่มี ต่อชาติบ้านเมือง โดยการนำประเทศเข้าสู่การยอมรับในระดับโลก โดยความพยายามเผยแพร่ชื่อเสียงและ ยกฐานะของประเทศให้ทัดเทียมและเสมอภาคกับนานาประเทศ โดยทรงเชิญพระราชวงศ์และประมุขของประเทศ ต่างๆ ทั้งประเทศมหาอำนาจในทวีปยุโรปและเอเชีย เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส รัสเซีย เยอรมนี ญี่ปุ่น สวีเดน อิตาลี ฯลฯ มาร่วมในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งทรงจัดขึ้น เมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2454 เพื่อ

..ให้โลกได้ประจักษ์แจ้งว่า อันพระมหากษัตริย์ไทยก็ทรงมีฐานะสูงเกียรดิ ทัดเทียมกับประมุขของอารยประเทศ...และต่อไปนี้...ไทยจะไม่ต้องตกอยู่ในสภาพ เป็นประเทศที่ล่าหลังอีกต่อไปแล้ว...(เรื่องเดียวกัน), (กรรณิรมย์ สุวรรณานนท์ 2524:121)

เมื่อสงครามโลกครั้งที่หนึ่งซึ่งอุบัติขึ้นในเดือนสิงหาคม พ.ศ.2457 แม้ว่าในระยะเริ่มต้นจะมีการ วางมาตรการในการดำเนินการเป็นกลางตามธรรมเนียมประเพณีของนานาชาติ เป็นต้นว่าการประกาศกฎอัยการ คือ การลาดตระเวนน่านน้ำ ฯลฯ (เรื่องเดียวกัน) ก็ตาม แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมี พระราชประสงค์ที่จะให้ประเทศไทยได้เข้าร่วมการสงครามด้วย เพราะเป็นทางที่จะนำประเทศไทยก้าว เข้าไปสู่สังคมนานาชาติในฐานะที่เคียงบ่าเคียงไหล่กับนานาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาติมหาอำนาจและ ทรงคำนึงถึงผลประโยชน์อื่นๆ ที่ไทยจะได้รับติดตามมา เช่น หวังที่จะได้แก้สัญญาที่ประเทศไทยได้ทำไว้กับ นานาประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในลักษณะที่ไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบอย่างมาก ทรงมีพระราชดำริที่จะเข้าสู่สงครามโลกครั้งนี้ว่า

...ต้องเข้าไปเป็นเกียรติยศ...(หจข., ร.6, เลขที่ ต.15. 1/1) จนในที่สุดหลังจากที่ ทรงพิจารณาถึงผลประโยชน์ที่ไทยจะได้รับและจากการที่ทรงติดตามข่าวสารและ การศึกษาสถานการณ์อย่างใกล้ชิด พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ ทรงตัดสินใจพระทัยประกาศสงครามต่อฝ่ายมหาอำนาจกลางในวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2460 แม้ว่าจะมีเสียงคัดค้านจากคนไทยหลายกลุ่มซึ่งบ้างก็ต้องการให้ไทย

เข้าข้างฝ่ายมหาอำนาจกลาง บ้างก็ไม่ต้องการให้ไทยเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการสงครามครั้งนี้โดยสิ้นเชิง แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถือว่าการนำประเทศไทยเข้าร่วมสงครามโลกครั้งนี้เท่ากับทรงปฏิบัติ "พันธกิจ" ที่จะทรงขีดชูประเทศไทยให้ก้าวขึ้นไปสู่ความเสมอภาคกับนานาอารยประเทศบรรลุผลสำเร็จแล้ว ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์ว่า

...ผู้ปกครองของชาติเราตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวลงมาได้อุตสาหะพยายามที่จะให้กรุงสยามได้รับความเสมอหน้ากับนานาประเทศมานานแล้ว เพิ่งจะได้มาถึงซึ่งความสำเร็จปรารถนาโดยบริบูรณ์เมื่อวันอาทิตย์ที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2460 อันจะต่อนับว่าเป็นศุภวารดิถีในพระราชพงศาวดารและตำนานของชาติเราสืบไปชั่วดินฟ้า...(หอวิชาจุฬาลงกรณ์ แผ่นที่ 2. 01124/บ.3)

เมื่อประกาศสงครามต่อฝ่ายมหาอำนาจกลางประเทศได้เข้าร่วมทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับสัมพันธมิตรอย่างเต็มที่ อาทิ จัปเซลยศึก ยึดเรือ ยึดทรัพย์สินของเชลย ตลอดจนการส่งทหารอาสาไปร่วมรบกับฝ่ายสัมพันธมิตรในสมรภูมิในทวีปยุโรป ซึ่งพระองค์ทรงเห็นว่า

...เป็นโอกาสสำคัญอย่างยิ่งของทหารไทยเราที่จะแสดงแก่ชาติที่อย่างไร้เราก็ต้องรับว่าเคยคร่ำข้อมาแล้ว แต่เวลานี้เราได้เด่นชัดแล้ว...นายทหารที่จะไปพร้อมกันครั้งนี้จะเป็นคนแรกที่น่าเกียรติคุณและชื่อเสียงกองทัพบกของข้าพเจ้าไปประกาศแก่ตาโลก จะเป็นคนแรกที่จะนำธงไทยไปคลี่ที่กลางยุโรปซึ่งเวลานี้ต้องนับว่าเป็นเหมือนกลางโลก...ข้าพเจ้ารู้สึกว่าเป็นเกียรติและโชคดีของเขาทั้งหลายในครั้งนี้จะถือเอาเกียรติคุณ เอาศักดิ์านุภาพของพระเจ้าแผ่นดินไปสำแดงในท่ามกลางยุโรปว่า ในครั้งนี้และเวลาต่อไปประเทศสยามจะขึ้นเสมอและเทียมกับชาติอื่น...(ร. 6, วาทะพระมงกุฎ, หน้า 173)

เมื่อสงครามโลกครั้งที่หนึ่งยุติลงด้วยชัยชนะของฝ่ายสัมพันธมิตรซึ่งมีประเทศไทยร่วมอยู่ด้วยในวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2461 ประเทศไทยจึงได้รับประโยชน์นานับประการ ซึ่งเป็นเครื่องบ่งชี้ได้เป็นอย่างดีว่า นานาชาติได้ยอมรับฐานะและสิทธิของประเทศไทย เสมอหน้ากับอารยประเทศ นอกเหนือไปจากการที่นานาชาติได้รู้จักชื่อเสียงของประเทศไทยดีขึ้น นับตั้งแต่การที่กองทหารไทยที่ส่งไปร่วมรบได้รับเชิญเข้าร่วมสวนสนามฉลองชัยชนะที่ประเทศฝรั่งเศส อังกฤษ และเบลเยียม การที่ไทยได้รับเชิญเข้าร่วมประชุมและลงนามในสัญญาสันติภาพแวร์ซายส์ที่กรุงปารีส การได้รับเงินค่าปฏิกรรมสงคราม การยกเลิกสนธิสัญญาต่างๆ ที่เสียเปรียบเยอรมนีและออสเตรีย-ฮังการี และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่ไทยได้เข้าเป็นสมาชิกริเริ่ม (ร.6, วาทะพระมงกุฎ, 174) ขององค์การสันนิบาตชาติที่ตั้งขึ้นในพ.ศ. 2463 และที่สำคัญที่สุดคือการที่

สามารถเจรจาขอแก้ไขสัญญากับนานาชาติเป็นผลสำเร็จ เริ่มต้นด้วยการขอแก้ไขสนธิสัญญากับสหรัฐอเมริกา สำเร็จเป็นชาติแรก หลังจากสงครามสิ้นสุดลงปีเศษคือใน พ.ศ. 2463

การสร้างชาติในประวัติศาสตร์ของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

แนวพระราชดำริในการ "สร้างชาติ" ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สะท้อนออกให้เห็นได้ใน งานพระราชนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ และการค้นคว้าหาความรู้เกี่ยวกับ "อดีต" แห่ง "ชาติ" ของพระองค์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสนพระทัยเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และ โบราณคดีมาตั้งแต่ยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็น เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเคยดำรง ตำแหน่งเป็นอุปนายกของโบราณคดีสโมสร และหอพระสมุดวชิรญาณ พระองค์ทรงให้ความสนพระทัยเกี่ยว กับประวัติศาสตร์และโบราณคดีสืบเนื่องจากความเคลื่อนไหวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ในแผ่นดินก่อน ทรงริเริ่มบัญญัติศัพท์คำว่า ประวัติศาสตร์ขึ้นมาใช้ให้มีความหมายตรงกับคำว่า History ในภาษาอังกฤษที่ จะวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ของพระองค์ปรากฏชัดในพระราชนิพนธ์ เที้ยวเมืองพระร่วง ซึ่งทรงพระราช นิพนธ์ขึ้นใน พ.ศ.2540 ขณะดำรงพระอิสริยยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช โดยใช้ข้อมูลจากพระราช พงศาวดารเหนือ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ประกอบกับหลักฐานทางโบราณคดีศิลาจารึกพ่อขุน รามคำแหง ศิลาจารึกเมืองกำแพงเพชร และเสด็จ ชมโบราณสถานด้วยพระองค์เอง

ใน พ.ศ.2453 ซึ่งเป็นปีแรกที่ครองราชสมบัติ ได้มีผู้นำแก้สำริดรูปกระบี่ และรูปครุฑ ซึ่งเข้าใจ ว่าเป็นยอดธงชัยของพระมหากษัตริย์แต่เดิม ซึ่งพบที่นครไชยศรี และศรีสำริดโบราณพร้อมลูกมีปลายเป็น วชิระ พบที่นครสวรรค์ ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย พระองค์ทรงพอพระราชหฤทัยถือว่าเป็นสิริมงคล ทรงโปรดฯ ให้สร้างธงพระกระบี่พู่ และธงครุฑพ่าห์น้อยขึ้น โดยใช้แผ่นสำริดที่ได้ทำยอดธง ส่วนศรีสำริดนั้นพระราช ทานนามว่า พระแสงศรกำลังราม โปรดฯ ให้อัญเชิญในพระราชพิธีตลอดรัชกาล นับเป็นจุดเริ่มต้นของการ ให้ความสนใจในศิลปวัตถุในรัชสมัยนี้

ครั้นถึง พ.ศ.2454 ทรงโปรดให้รวมกรมช่างมหาดเล็ก เข้ากับกรมพิพิธภัณฑน์ และพัฒนาเป็น กรมศิลปากร สังกัดกระทรวงวัง เพื่อทำการศึกษา ค้นคว้า อนุรักษ์ศิลปกรรมโบราณวัตถุ โบราณสถาน งานช่าง หัตถกรรมของประเทศโดยเฉพาะ ต่อมาทรงมีพระราชดำริที่จะจัดระบบและระเบียบการดูแลอนุรักษ์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น จึงโปรดให้คณะกรรมการหอสมุดสำหรับพระนคร มี หน้าที่รับผิดชอบในโบราณสถาน โบราณวัตถุ เพิ่มขึ้นอีก มีการออกประกาศจัดตรวจรักษาของโบราณ เมื่อ วันที่ 17 มกราคม พ.ศ.2466 กำหนดหน้าที่ของกรรมการหอพระสมุดฯ คือ

1. ให้พิเคราะห์เลือกสรรและกำหนดของโบราณแห่งใด และสิ่งใดควรจะตรวจตราไว้สำหรับบ้าน เมืองบ้าง

2. ให้คิดอ่านวิธีการตรวจตรารักษาของโบราณ ซึ่งสมควรจะรักษาไว้สำหรับบ้านเมือง
3. ให้ตรวจตราและเป็นที่ปรึกษาและนำเจ้าหน้าที่และผู้อื่นซึ่งเป็นพนักงานตรวจรักษาของโบราณ
4. ให้พูดจาว่ากล่าวในเรื่องการตรวจตรารักษาของโบราณโดยตรงต่อเจ้ากระทรวงทบวงการหรือเทศบาลและผู้อื่น ตามซึ่งเห็นความแก่ประโยชน์ของการนั้น
5. ให้ทำรายงานการที่ได้จัดทำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ไม่น้อยกว่าปีละครั้งเป็นกำหนด

นับเป็นประกาศฉบับแรกที่กล่าวถึงการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุในประเทศไทย การให้ความสนใจในการอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถานของ “ชาติ” เป็นความพยายามในการยืนยันถึง “ความเจริญ” ของชาติบ้านเมืองในอดีต จะเห็นได้ชัดเจนในพระราชนิพนธ์คำนำใน “เที่ยวเมืองพระร่วง” ซึ่งนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงความเจริญของชาติบ้านเมืองในอดีตแล้วยังเปรียบเทียบกับในเชิง “เสียดสี” เพื่อให้คนในปัจจุบันพยายาม “สร้างชาติบ้านเมือง” ให้เจริญก้าวหน้ายิ่งใหญ่เหมือนเมื่อครั้งอดีต ดังความว่า

“...แต่นอกจากที่จะเล่าเรื่องไปดูโบราณสถานต่างๆ ให้นักเลงโบราณคดีฟังและออกความคิดหวังใจว่าหนังสือเล่มนี้จะมีผลอย่างอื่นบ้างคือประการหนึ่ง บางทีจะทำให้คนไทยรู้สึกขึ้นมาบ้างว่าชาติไทยเราไม่ใช่ชาติใหม่และไม่ใช่ชาติที่เป็นคนป่าหรือที่เรียกตามภาษาอังกฤษว่า “อินซิวไลซ์” ชาติไทยเราได้เจริญรุ่งเรืองมามากแล้ว เพราะฉะนั้นควรที่จะรู้สึกอภัยแก่ใจว่า ในกาลบัดยูนนี้ย่อว่าแต่จะสู้ผู้อื่น แม้แต่จะสู้คนที่เป้นต้นโคตรของเราเองก็ไม่ได้ ฝีมือช่างหรือความอดุสหาหะของคนครั้งพระร่วงดีกว่าคนสมัยนี้ปานใด ถ้าอ่านหนังสือนี้แล้ว บางทีพอจะรู้สึกหรือเดาได้บ้างไม่มากก็น้อย ถ้าอ่านแล้วคงจะเห็นความเรียวของคนเราเพียงไร คนไทยโบราณมีแต่ความคิดและอดุสหาหะทำสถานที่ใหญ่โตงดงามขึ้นไว้ให้มันคง คนไทยสมัยนี้มีแต่จะรื้อถอนของเก่าหรือทิ้งให้โทรม เพราะมัวหลงนิยมในของใหม่ไปตามแบบชาวต่างประเทศ ไม่รู้จักเลือกสรรว่าสิ่งไรจะเหมาะจะควรใช้ในเมืองเรา...”

(ร. 6 เที่ยวเมืองพระร่วง)

ความสนใจในเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตหรือประวัติศาสตร์ชาติ ในระยะนี้ปรากฏให้เห็นชัดเจนในหนังสือ “ที่ระลึกสยามรัฐพิพิธภัณฑ์” ที่ระบุว่า “การพิมพ์หนังสือนี้ ด้วยความมุ่งหมายของคณะผู้เริ่มก่อการเพื่อจะเผยแพร่ประวัติการอันเป็นตำนานแห่งชาติตามลำดับยุคพระราชพงศาวดารสยามตั้งแต่ กรุงสุโขทัยเป็นราชธานีตลอดมาจนรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” (สยามรัฐพิพิธภัณฑ์, 2470:คำนำ) ซึ่งหนังสือเล่มนี้จัดทำขึ้นในปี พ.ศ.2468 เป็นวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชสมบัติครบ 15 ปี จึงทรงมีพระราชดำริที่จะจัดงานสมโภชน์ขึ้น โดยมีพระราชประสงค์จะให้งานก่อประโยชน์แก่ประชาชนให้มากที่สุด ดังนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดงงานสยามรัฐพิพิธภัณฑ์ขึ้น โดยพระราชทานที่ดิน ตำบลศาลาแดงเป็นที่จัดงาน หลังจากนั้นก็จะจัดเป็นสวน

สาธาดสำหรับประชาชนสืบต่อไป งานสยามรัฐพิพิธภัณฑ์มีลักษณะคล้ายงานแสดงสินค้า ผลผลิตทางการเกษตร ศิลปะ หัตถกรรม การแสดงวิวัฒนาการความเจริญก้าวหน้าของประเทศ แต่ปรากฏว่า พระทรงประชวร และเสด็จสวรรคต งานสยามรัฐพิพิธภัณฑ์จึงต้องเลิกล้มไป อย่างไรก็ตาม ในขั้นตอนของการเตรียมงานมี หนังสือที่จัดทำโดยคณะอำนวยการจัดงาน ใช้ชื่อว่าที่ระลึกสยามรัฐพิพิธภัณฑ์ ปรากฏขึ้น แต่ได้จัดพิมพ์ ภายหลังจากที่เสด็จสวรรคตแล้ว โดยพิมพ์ในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2470 ในหนังสือที่ระลึกสยามรัฐ พิพิธภัณฑ์ มีเนื้อความกล่าวถึงพุทธประวัติและปูชนียสถานลุมพินีวัน ตลอดจนด้วยจำนวนสังเขป ของประเทศ สยาม และแบ่งยุคกรุงสุโขทัยและกรุงเทพมหานครเป็นช่วงๆ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการศึกษาของประเทศไทยไว้ว่า

“การเรียบเรียงประวัติการคำนวณของประเทศสยามตามที่ชนโบราณได้รื้อกรองไว้เป็นพระราชพงศาวดารนั้น โดยมากนิยมเอียงไปทางกล่าวประวัติบุคคลเสียมาก การเรียบเรียงเหตุการณ์ก็ต้องกล่าวเฉพาะในสิ่งที่ดี เป็นเครื่องเชิดชูพระบารมี และพระราชอิสริยยศแห่งพระเจ้าแผ่นดินประจำยุค ส่วนใดที่ผู้เรียบเรียงเห็นว่าไม่งาม และไม่ต้องด้วยพระราชนิยมในพระเจ้าแผ่นดินแห่งตนถึงดเว้นกล่าวข้ามไปเสีย ประกอบด้วยราชมหากษัตริย์ผู้ทรงปกครองประเทศได้ผลัดเปลี่ยนมาแล้วหลายพระองค์ พระราชพงศาวดารจึงต้องดำเนินตามความคิดเห็นของพระมหากษัตริย์ในสมัยที่รื้อกรองนั้น นับเป็นการฉลาดเรียงโดยไหวพริบอย่าง 1 การเป็นดังนี้ พระราชพงศาวดารสยามครั้งปฐมกาลจึงกระจัดพลัดพราก ต่างเรื่องต่างสำนวน ข้อความที่กล่าวก็เลยหลวมไปไม่แจ่มชัด ยิ่งกว่านั้น พอถึงยุคกลางสมัย คือกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเข้าศึกครั้งนั้น พม่าได้เผาผลาญหอสมุดและสถานที่สำคัญๆ ลงเป็นเก้าถ่านหมดสิ้น ตำนานแห่งประเทศสยามยุคปฐมกาล ซึ่งพอจะเป็นเครื่องมือเรียบเรียงกรองให้ติดต่อกันได้สำหรับในยุคสมัย ก็เลยละลายหายสูญไปกับพระเพลิงจนไม่มีชิ้นดีเหลือ

ความลำบากของคนในยุคหลัง ซึ่งจะรื้อกรองตำนานประวัติการของประเทศสยามลงให้ติดต่อกันครั้งแต่อดีตกับปัจจุบันสมัยได้นั้น ย่อมมีอยู่โดยอนุประการ เพราะเมื่อจะหาด้นฉบับที่แท้จริงสอบทานเป็นหลักทางดำเนินมิได้ นักประวัติศาสตร์จำต้องอาศัยหลักถาวรวัตถุต่างๆ อันติดอยู่กับพื้นภูมิประเทศ อาทิ หลักศิลาจารึกบางแห่งเป็นอุทราหารณ์ ซึ่งถึงแม้จะถูกกลบด้วยเพลิงแห่งความทารุณของพม่าเข้าศึกแล้ว ก็ยังให้หลักฐานวัตถุพยานพอสมควรแก่การเรียบเรียงข้อความต่างๆ สำหรับอดีตกาลเป็นอันมาก นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องค้นคว้าหาหลักฐานจดหมายเหตุของประเทศใกล้เคียงมาเทียบเคียงพอเป็นเครื่องวินิจฉัย ซึ่งถึงแม้จะไม่ได้ผลพึงใจเต็มที่ด้วยประเทศใกล้เคียงอยู่นั้นในความเป็นศัตรูกับประเทศสยาม จึงย่อมมีความกล่าวคลาดเคลื่อนเกินจริงไปบ้างก็ตาม ก็เป็นหนทางมาให้ค้นเหตุการณ์ความเป็นไปของประเทศสยามได้มากขึ้นกว่าเดิม” (สยามรัฐพิพิธภัณฑ์, 2470:73-74)

พัฒนาการของประวัติศาสตร์ชาติ ที่มีต้นเค้าจากการเกิด “สำนักในอดีต” สมัยต้นรัตนโกสินทร์ และก่อตัวเป็นประวัติศาสตร์ชาติในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ปรากฏกระบวนการ

ของการให้ความสำคัญต่อ "อดีต" โดยเฉพาะอดีตระดับชาติ ในหลายลักษณะ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความพยายาม "จัดอดีต" แห่ง "ชาติ" ซึ่งเป็น "ประวัติการอันเป็นตำนานแห่งชาติ" (สยามรัฐพิพิธภัณฑ์ 2470:คำนำ) โดย "ร้อยกรองตำนานประวัติการของประเทศสยามลงให้ติดต่อกันตั้งแต่อดีตสมัย กับปัจจุบันสมัย (สยามรัฐพิพิธภัณฑ์ 2470:74) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเกิดการก่อตัวของประวัติศาสตร์ชาติขึ้นนั้น ได้เกิดกระบวนการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับ "อดีต" อย่างกว้างขวาง การค้นพบหลักฐานใหม่ๆ การสืบค้นตีความเอกสารตำนาน การรวบรวมเอกสารหลักฐานตามท้องถิ่นต่างๆ โดยอำนาจรัฐ ทำให้เกิดร่องรอยของอดีตที่มีแนวโน้มจะเป็น "ประวัติศาสตร์ชาติ" อย่างกว้างขวาง แต่ยังไม่มีการตัดสินใจแน่ชัดว่า ประวัติศาสตร์ชาติจะมีจุดเริ่มต้นที่ใด นอกจากจะอยู่ภายใต้กรอบที่ว่า "เราจะค้นหาข้อความเรื่องราวของประเทศสยามไม่ว่าเมืองใด ชาติใด วงศ์ใด สมัยใด รวบรวมเรียบเรียงขึ้นเป็นเรื่องราวของประเทศสยามว่าเดิมตั้งแต่พันปีลงมา...บรรดาซึ่งได้เป็นใหญ่ในกาลครั้งนั้น แล้วรวบรวมมาเป็นประเทศสยามอันหนึ่งอันเดียวกัน" (รัชกาลที่ 5, พระราชดำรัส.5:สมาคมสืบสวนของบูรณสยาม, 2511:45)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เกิดปรากฏการณ์แบบใหม่ขึ้น ในโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติ ได้แก่ การตั้งจุดเริ่มต้นของความเป็น "ชาติ" ไว้ที่สุโขทัย "เรื่องพระราชพงศาวดารสยาม ควรจัดเป็น 3 ยุค คือ เมื่อกรุงสุโขทัยเป็นราชธานียุค 1 เมื่อกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานียุค 1 เมื่อกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานียุค 1" (สมเด็จพระกรมตำรวจราชานุภาพ, 2516:3) และในหนังสือที่ระลึกสยามรัฐพิพิธภัณฑ์ก็ได้แบ่งยุคของประวัติศาสตร์ชาติออกเป็นยุคกรุงสุโขทัย ยุคกรุงศรีอยุธยา และยุคกรุงเทพมหานคร โดยกล่าวถึงยุคกรุงสุโขทัยว่า

ยุคที่ 1 กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เมื่อได้จำแนกตำนานพงศาวดารออกเป่ายุคแล้ว ดังนี้ก็ต้องดำเนินเรื่องเรียงไปตามลำดับ ในระหว่างปี พ.ศ. 1790 ถึง 1893 ซึ่งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีนั้น เป็นสมัยที่ชาติไทยเพิ่งเริ่มตั้งตัวได้ เป็นปีกแผ่รวบรวมกันอยู่โดยอิสระมิได้ขึ้นแก่ใคร นาม "สุโขทัย" มีความแปลกจากศัพท์สนธิ ของ "สุข" กับ "อุทัย" คือการเยื่อมสุขหรือการสู่ความสุข ก็คงหมายถึงความสมบูรณ์แห่งชาวนซึ่งเริ่มได้รับจากการรวมคณะตั้งชาตินี้เอง" (สยามรัฐพิพิธภัณฑ์, 2470:10)

ประวัติศาสตร์สุโขทัยได้รับการให้ความสำคัญอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน มีการค้นหารวบรวมข้อมูลเรื่องราวเกี่ยวกับสุโขทัยอย่างจริงจัง เริ่มตั้งแต่การเสด็จประพาสหัวเมืองฝ่ายเหนือของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระราชนิพนธ์ "เที่ยวเมืองพระร่วง" ในปลายรัชกาลที่ 5 การรวบรวมข้อมูลหลักฐานจาก "ศิลาจารึกและหนังสือโบราณ" ที่เป็นเรื่องราวของสุโขทัยได้ 11 รายการ โดยสมเด็จพระกรมตำรวจราชานุภาพ (สมเด็จพระกรมตำรวจราชานุภาพ, 2516:3) ซึ่งได้แก่ ศิลาจารึกหลักที่ 1 ศิลาจารึกนครชุม ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วงภาษาเขมร หนังสือเรื่องนางนพมาศ ตำนานพระพุทธสิหิงค์ ชินกาลมาลินี จดหมายเหตุจันกิมเตี้ยชกหงจี แปลโดยพระเจนจันอักษร พงศาวดารเหนือ พงศาวดารโยนก ราชาริราช

และตำนานจามเทวีวงศ์ งานเขียนประวัติศาสตร์ชาติในรัชสมัยนี้มีจุดเริ่มต้นอยู่ที่กรุงสุโขทัย โดยอาศัยการอธิบายถึงความหมายของ "อิสราภาพ"

...ราชอาณาจักรสุโขทัย คิดตามความรู้เท่าที่มีอยู่ในเวลานี้ ประมาณว่า จะได้ตั้งเป็นอิสระขึ้นเมื่อราวจุลศักราช 600 ตรงกับมหาศักราช 1160 และ พ.ศ. 1781 พระเจ้าแผ่นดินบรรดาครองนครสุโขทัยเรามักเรียกกันว่าพระร่วง ชวนให้เข้าใจไปว่ามีแต่พระองค์เดียว ที่จริงพระเจ้าแผ่นดินสุโขทัยเมื่อเป็นราชธานีมีอิสราภาพสืบพระวงศ์กันมาถึง 5 พระองค์... (สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุกาฬ, 2516:42)

ไม่มีที่สงสัยในข้อที่พระร่วงนี้ได้เป็นหัวหน้าทำการสงครามรบพุ่งชิงชัย จนไทยได้เป็นอิสราภาพพ้นจากอำนาจขอม ตั้งประเทศเอาเมืองสุโขทัยเป็นราชธานี มีกษัตริย์สืบพระวงศ์ทรงอาณาภาพแผ่อณาเขตยิ่งขึ้นโดยลำดับมา (ร.6 แกลงเรื่องพระร่วง, 7)

ความเป็น "อิสราภาพ" โดยซบไล้ "ขอม" ที่เคยมีอำนาจเหนือออกไปและตั้ง "ชาติบ้านเมือง" ได้เป็นจุดเริ่มต้นแห่งประวัติศาสตร์แห่งความเป็นชาติในสมัยนี้ ซึ่งเน้นย้ำความเป็น "ชาติไทย" ที่หลังจากได้รับ "อิสราภาพ" แล้วก็พยายามดำรงอิสราภาพนั้นให้สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน แม้ในบางครั้งบางคราวจะเกิดปรากฏการณ์ที่ทำให้ "ชาติไทย" สูญเสียอิสราภาพนั้นก็ได้รับการอธิบายความว่าเกิด "วิรัชชาติ" นำชาวไทยไปสู่ความเป็นเอกราช "ในยุคที่ประเทศสยามตกต่ำต้องออกเมืองแก่กรุงหงสาวดีครั้งนั้นเบนวาสนาอันประเสริฐที่จะชักนำให้ประเทศสยามดำรงตนเปนเอกราชสืบมา จึงบังเกิดเอกอรรคมหาวิระบุรุษสมภพขึ้น ณ ยุคนั้น คือสมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้า พระราชโอรสแห่งสมเด็จพระมหาธรรมราชา พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถในการรณรงค์เพนยอดนักรบ ไม่แต่เพียงกู้สยามให้เปนเอกราชเท่านั้น ยังได้แผ่พระเดชานุภาพให้บรรดาประเทศที่เปนศัตรูแต่ก่อนให้มาออกเปนเมืองเปนข้าขอบขัณฑสีมา" (สยามรัฐพิพิธภัณฑ, 2470: 34)

กระบวนการของการตั้งจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ชาติอยู่ที่กรุงสุโขทัยเป็นสิ่งที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ เรียกว่า "ความผิดพลาดของนักประวัติศาสตร์ สกุลดำรงราชานุภาพ" (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2523:8) ที่ให้ความสนใจอย่างสูงแก่รัฐ แต่กลับไม่สนใจต่อพัฒนาการของรัฐเท่าใดนัก "รัฐไทย" ในประวัติศาสตร์นิพนธ์สกุลนี้ถือกำเนิดขึ้นโดยอัตโนมัติ ไม่มีรากฐานทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ สุโขทัย...จึงอาจกล่าวได้ว่า ในประวัติศาสตร์นิพนธ์สกุลนี้ "รัฐไทย" เป็นสิ่งที่ไม่มีกำเนิด ยิ่งกว่านั้นยังเป็นสิ่งที่ไม่มีพัฒนาการมากนักอีกด้วย (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2523:8-9)

พระร่วง ใงานสร้างชาติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในสมัยต้นรัตนโกสินทร์

"พระร่วง" ในความรับรู้ทั่วไป หมายถึง พระนามของกษัตริย์ที่ทรงพระบรมเดชานุภาพของประเทศไทยที่มีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่สุโขทัย - ศรีสัชนาลัย - สวรรคโลก ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 ก่อนถูกผนวกเข้ากับกรุงศรีอยุธยา ภาพของ "พระร่วง" มักจะปรากฏให้เห็นในความเป็น "บุคลาธิษฐาน" เช่น

ความมีวาจาสิทธิ์ เรื่องราวของพระร่วง-พระลือในเอกสารประเภทตำนานที่กระจายตัวอยู่ทั่วไปในสังคมไทย ก่อนจะถูกรวมเข้าไว้ในพระราชพงศาวดารเหนือ โดยพระวิเชียรปรีชา (น้อย) สมัยรัชกาลที่ 1 พระร่วงกลายเป็นการได้ความหมายเชิง "สัญลักษณ์" ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของสังคมไทยในการแสวงหาสิ่งยึดเหนี่ยวบางประการร่วมกันภายในสังคม โดยหน้าที่ในการสร้างสัญลักษณ์เหล่านี้ จะเป็นของชนชั้นนำที่มีบทบาทในการเมืองการปกครอง ตามปัจจัยต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมขณะนั้น

ในสังคมนรัตนโกสินทร์ พระร่วงปรากฏบทบาทบนเวทีการเมืองหลายต่อหลายครั้ง เช่น การแต่งสุภาพษิตพระร่วงในสมัยต้นรัตนโกสินทร์

ความเป็น "บุคลาธิษฐาน" ของพระร่วงที่โน้มเอียงไปในลักษณะของกษัตริย์ในตำนาน เช่น ท้าวแสนปม พระยาทรง-พระยาพาน พระยาแครง ทำให้ภาพของพระร่วงดูราวเลื่อนและห่างไกลจากความเป็นจริง หากแต่คงไว้ซึ่งคุณลักษณะพิเศษบางอย่างที่ทำให้ความลางเลือนนั้นประทับอยู่ในความทรงจำของคนในสังคมทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นเรื่องขอมดำดิน ปลาพระร่วง ข้าวตอกพระร่วง พระร่วงส่วยน้ำ ซึ่งสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความฝังพระทัยกับภาพพจน์ของกรุงสุโขทัยตั้งแต่ครั้งเสด็จประพาสหัวเมืองฝ่ายเหนือ ในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 จนกระทั่งพระราชนิพนธ์หนังสือ "เที่ยวเมืองพระร่วง" สาเหตุประการสำคัญเป็นเพราะว่าสุโขทัยแม้จะถูกให้ความสำคัญเรื่อยมาตั้งแต่การค้นพบศิลาจารึกของวชิรญาณภิกขุ ในพ.ศ. 2338 แต่การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง "ค้นคว้าตรวจสอบ" รากฐานร่องรอยแห่งความเจริญของ "ชาติ" ด้วยพระองค์เอง และพบว่า "ชาติไทยเราได้เจริญรุ่งเรืองมามากแล้ว...ฝีมือช่างหรือความอุตสาหะของคนครั้งพระร่วงดีกว่าคนสมัยนี้ปานใด...ฝีมือช่างไทยเราได้เคยตีมาแต่โบราณแล้ว" (รัชกาลที่ 6 เที่ยวเมืองพระร่วง, คำนำ, ค-ง) ซึ่งตรงกับแนวพระราชดำริในการ "สร้างชาติ" ของพระองค์ ส่งผลให้กรุงสุโขทัยและเรื่องราวของพระร่วงถูกเสนอภาพความยิ่งใหญ่แห่งอดีตระดับชาติอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน และอดีตระดับชาตินี้ถูกนำไปใช้ในการ "สร้างชาติ" อย่างเป็นทางการในรัชสมัยนี้

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายความหมายของคำว่า "พระร่วง" หมายถึง ความสว่าง ซึ่งตรงกับการให้ความหมายคำว่าไทย แปลว่า สว่าง, ขาว ของพระยาประชาภิจักรจักร์ในพงศาวดารโยนก (พระยาประชาภิจักรจักร์, 2516:19) ดังปรากฏพระบรมราชาภิเษกความว่า

...พระยาอภัยคามณีมาคิดแต่ในพระทัยว่า เมืองใดจะสมควรแก่ลูกแห่งกูนี้ จึงเห็นแต่เมืองสัชชาลัย ยิ่งแต่พระราชธิดาและพระราชบุตรหามีได้และพระยาอภัยคามณีจึงเอาเจ้าอรุณราชกุมารเป็นพระยาในเมืองสัชชาลัย ก็ได้นามชื่อพระยา

ร่วง...ตามข้อความนี้ ถ้าอ่านแปลความในเข้าไปอีก ต้องแปลว่าเอาเจ้าอรุณราช มาอภิเษกกับนางพระยาในเมืองสัชชาลัย และวงศ์ษัตริย์เดิมไม่มีใครสืบสันตติวงศ์ เจ้าอรุณจึงได้ครองเมืองสัชชาลัยต่อมา ส่วนนามที่เรียกว่า พระยาร่วง หรือพระ ร่วงนั้น พระยาราชกิจกรจักรได้กล่าวเอาไว้ในหนังสือเรื่องพงศาวดารโยนกว่า น่า จะมาแต่คำว่าพระเจ้าหลวงพญาหลวงเมืองสุโขทัย แต่หากจะเขียนอักษรผิดตัว เขียนหลวงเป็นรวงไป คนจะชื่อกชื่อร่วงไม่เห็นมี ความเห็นของข้าพเจ้าเองไม่ ตรงกับพระยาประชากิจฯ ข้าพเจ้าเห็นว่าอาจจะชื่อร่วงได้ แต่ร่วงในที่นี้ไม่ใช่แปล ว่าตก แปลว่าสว่าง คือคำเดียวกับรุ่งนั่นเอง ที่คิดเช่นนี้คือเห็นว่าชื่อของพระร่วง นั้น ตามพงศาวดารเหนือก็ว่าชื่ออรุณราช แปลได้ว่ารุ่ง และในชินกาลมาลินีก็มี กล่าวนามราชาสุโขทัยไว้อีกหนึ่งว่าโรจนราช โรจน นี้ก็คือรุ่งอีก ภาษาเราเดี๋ยวนี้ ยังมาใช้เป็นคำควบกันอยู่ว่า รุ่งโรจน์ หรือรุ่งเรือง เพ่งเล็งความอย่างเดียวกัน เพราะฉะนั้นการที่คนจะชื่อรุ่งนั้นดูไม่ขัดขวางอย่างไร ถ้าเป็นราชาเรียกว่าพระรุ่ง ดูจะออกดี ๆ เสียอีก...(รัชกาลที่ 6 เทียบเมืองพระร่วง, 141)

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงอธิบายความหมายของคำว่า “พระร่วง” ทั้งในแนว พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเอง และพระดำริของพระองค์เอง อันเป็นการ สร้างความมีตัวตนของพระร่วงให้ปรากฏในประวัติศาสตร์ชาติ ดังความว่า...พระเจ้าแผ่นดินบรรดาครอง นครสุโขทัยเรามักเรียกกันว่าพระร่วง...พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ทรงสอบสวน โบราณคดีเรื่องครั้งนครสุโขทัยมาก ทรงมีพระราชดำริว่า มูลเหตุที่เราเรียกพระนามพระเจ้ากรุงสุโขทัยทุก ๆ พระองค์ว่าพระร่วงนั้น เห็นจะเป็นด้วยนามเดิมของขุนศรีอินทราทิตย์ จะเป็นชื่อตัวหรือชื่อตั้ง อย่างไร ก็ตามจะเรียกว่าพระร่วง น่าจะเป็นคนเดียวกับพระร่วงสว่างน้ำเมืองละโว้ ที่หนังสือพงศาวดารเหนือว่าหนี ขอมขึ้นไปได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินครองเมืองสุโขทัย มีพระนามตามหนังสือพงศาวดารเหนือเรียกว่าพระเจ้า ศรีจันทร์ธิบดี ดูใกล้กับศรีอินทราทิตย์นัก ความข้อนี้เมื่อข้าพเจ้ามาสอบสวนดูในคราวนี้เห็นหลักฐานสม ดังพระราชปณิธานมีอีกหลายอย่าง ขุนศรีอินทราทิตย์คงจะมีพระนามว่าพระร่วง พลเมืองคงเรียกตามพระ นามเดิมจึงเรียกว่าพระร่วง คำว่าร่วงในที่นี้แปลความว่า “รุ่งเรือง” มีไข่หล่นลงมา เมื่อผูกพระนามเป็น ภาษาสันสกฤตใช้ในทางราชการ จึงใช้ว่า อินทราทิตย์ซึ่งแปลตามคติพราหมณ์ว่าเป็นเจ้าของความสว่าง หนังสือที่แต่งเป็นภาษามครต่อมาที่หลังก็ยังเอานามพระร่วงไปผูกเป็นภาษามครเรียกอีกหลายอย่าง เอาคำ รุ่งเรืองไปแปลเรียกว่าโรจนราชบ้าง อรุณราชบ้าง เอาเสียง “ร่วง” ไปหาคำภาษามคร เรียกครั้งราชบ้าง สุ รังคราชบ้าง ไสยรังคราชบ้าง ไสยณรงคราชบ้าง แต่ประหลาดอยู่ที่บรรดานามพระร่วงที่ไปผูกเป็นภาษา มครทั้งนี้ เรียกแต่ขุนศรีอินทราทิตย์พระองค์เดียว พระองค์อื่นมีพระนามอื่นปรากฏทุกพระองค์ จึงน่าเข้า ใจว่าพระนามเดิมของขุนศรีอินทราทิตย์จะชื่อ ร่วง แต่หนังสือที่แต่งในภาษาไทย เรียกว่าพระร่วงไปทุก พระองค์...(สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2516:42)

การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพระร่วงกับกษัตริย์สุโขทัย เป็นความพยายามประการหนึ่งแห่งยุคสมัย เช่นเดียวกับปรากฏการณ์อื่นๆ ที่เกิดขึ้นในระยะเดียวกัน เช่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสันนิษฐานว่า สุภาสิตพระร่วงแต่งขึ้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหงแห่งกรุงสุโขทัย "ข้าพเจ้าอยากจะได้ต่อไปว่า สุภาสิตพระร่วงนั้น ได้เริ่มเก็บรวบรวมขึ้นในสมัยพระเจ้ารามคำแหงนี้เหมือนกัน แต่คงจะไม่ใช่เป็นของคนคนเดียวแต่ง คงจะได้แต่งกันหลายคน และไม่ใช่ว่าแล้วเสร็จในคราวเดียว แต่งเพิ่มเติมต่อกันหลายยุค จึงมีข้อความซ้ำซ้อนกันอยู่บ้าง หากสำนวนผิดกันเท่านั้น" (รัชกาลที่ 6, เที้ยวเมืองพระร่วง 28) หรือการที่ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเปลี่ยนชื่อหนังสือ "ไตรภูมิภิกษา" หรือ "ไตรภูมิภิกษา" ที่แต่งขึ้นในสมัยสุโขทัย เป็น "ไตรภูมิพระร่วง" ดังความว่า

...บรรดาพระเจ้ากรุงสุโขทัย ดูเหมือนจะปรากฏพระนามในนานาประเทศ และเข้าชนบทสิมาเรียกว่า สมเด็จพระร่วงเจ้าต่อๆ กันมาทุกพระองค์ ไม่เรียกแต่เฉพาะพระองค์หนึ่งพระองค์ใดใน 6 พระองค์นี้แลมีมูลเหตุไม่น่าเชื่อว่าเกี่ยวแต่เรื่องนายร่วง นายคง เคารวะโรยอย่างทีเพ่อในหนังสือ พงศาวดารเหนือ ซึ่งคนภายหลังอธิบายเมื่อยังอ่านอักษรจารึกศิลาไม่ออก เพราะฉะนั้นเมื่อพิมพ์หนังสือนี้ จึงให้เรียกว่า ไตรภูมิพระร่วง จะได้เป็นคู่กับหนังสือ สุภาสิตพระร่วง (พระยาสิทธิไทย, 2515: คำนำ)

ธิดา สาระยา ได้ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับภาพของพระร่วงในสมัยรัตนโกสินทร์ไว้ว่า "พระร่วง" นอกจากหมายถึงกษัตริย์สุโขทัยองค์สำคัญ...ยังมีความหมายที่ให้น้ำหนักกับความศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อถือในจาริตประเพณี หรือสิ่งใดๆ ก็ตามที่มีสัมพันธ์กับคำว่า "พระร่วง" อีกด้วย และโดยไม่จำเป็นต้องกำหนดว่าพระร่วงคือพ่อขุนรามคำแหง หรือพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ดังเช่น...ไตรภูมิพระร่วง...ตำรับนางนพมาศ...สุภาสิตพระร่วง หรือบัญญัติพระร่วง" (ธิดา สาระยา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น:70)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสนอภาพแห่งความมีตัวตนของพระร่วงออกสู่สังคมในระดับชาติ ตั้งแต่การทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องพระร่วง ซึ่งมีการจัดแสดงและพระองค์ทรงร่วมแสดงด้วย การที่ทรงพระราชนิพนธ์สุภาสิตพระร่วงคำโคลงขึ้นใหม่ 115 บาท ตามเค้าความเดิม ซึ่งจะเห็นการเสนอภาพความมีตัวตนของพระร่วงในพระราชดำริของพระองค์ ดังความว่า

...ตามความเห็นของข้าพเจ้าเองเห็นว่า จะว่าเป็นนิทานไปหมดทีเดียวไม่ได้ คงจะมีเรื่องจริง แต่หากเล่าต่อเติมเพิ่มความอัศจรรย์ต่างๆ ขึ้น ...ความจริงอันควรเชื่อถือได้ในเรื่องนั้นนั่นคือ พระร่วงนี้ได้เป็นทั้งพระเจ้าแผ่นดินและวีรบุรุษผู้มีสติปัญญาไหวพริบ เช่น การคิดภาชนะอย่างใหม่ขึ้นใช้ดักน้ำ...เป็นของคิดขึ้นใหม่จึงพากันตื่นตื่นเห็นเป็นผู้วิเศษ ที่ว่าวาจาสิทธิ์นั้นท่านจะอธิบายได้ว่า พระร่วงเป็นผู้ที่พลเมืองนิยมนับถือมาจนจะมีบัญชาสั่งอะไรก็เป็นไปตามบัญชาทุกประการ... (รัชกาลที่ 6, เที้ยวเมืองพระร่วง:89)

“พระร่วง” โดยการเสนาภาพของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏ “บทบาท” ในการเป็นผู้นำแห่งความสมัครสมานสามัคคีของคนในชาติ ในการที่จะขับไล่อริราชศัตรู ก่อตั้งบ้านเมืองมี อิศรภาพ และเอกราช จนเจริญก้าวหน้ามาถึงปัจจุบัน ดังพระราชนิพนธ์ที่พระราชทานแก่คณะเสือป่า ความว่า สยามสามัคคีให้ดีอยู่ จะสู้ศึกศัตรูทั้งหลายได้ ควรคิดจำนงจงใจ เป็นไทยจนสิ้นดินฟ้า (รัชกาลที่ 6, ปลุกใจเสือป่า:2494)

โครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พัฒนาการของโครงเรื่องทางประวัติศาสตร์ชาติในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังคงมีรากฐานจากรัชสมัยที่ผ่านมา มีการส่งเสริมการค้นคว้าเรื่องราวในอดีตโดยสนับสนุนให้ชาวต่างประเทศเข้ามารับราชการและศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดี เช่น มีการค้นพบและแปล ศิลาจารึกสุโขทัยเพิ่มขึ้นหลายหลัก แต่ขอบข่ายของการกำหนดโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติ ยังคงผูกพัน และขึ้นอยู่กับอำนาจรัฐ “อดีต” ยังคงถูกให้ความสำคัญแบบการลำดับเวลา และเน้นที่ดั่งอันมีอยู่ในระบบภูมิ ศาสตร์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับกรุงสุโขทัยเป็นพิเศษ ในฐานะเป็น จุดเริ่มต้นของความเป็น “ชาติไทย” ที่สามารถตั้งตัวเป็นอิสระและแผ่อำนาจเจริญรุ่งเรืองสืบต่อกันมา ก่อน สมัยกรุงศรีอยุธยา ดังพระราชนิพนธ์ ความว่า

...เมื่อพิเคราะห์ดูตามหลักฐานในทางพงศาวดารและจดหมายเหตุที่ได้พบแล้วน่าจะเชื่อว่าพระร่วงนี้ได้ประดิษฐานราชวงศ์ครองกรุงสุโขทัยตอนก่อนกรุงเก่า และบรรดากษัตริย์ในราชวงศ์นี้ คนทั้งหลายเอานามวงศ์มาเรียกว่า พระร่วงเจ้าทุกๆ พระองค์ พระร่วงเจ้าองค์เป็นปฐม คือขุนศรีอินทราทิตย์ ที่ปรากฏพระนามในจารึกศิลาจารึกอักษรไทย ที่เมืองสุโขทัยนั่นเอง (ข้อที่ในพงศาวดารเหนือกล่าวว่า ทรงพระนามว่า พระเจ้าศรีจันทร์ธาธิบดีนั้นก็ไม่ค้านกับความเห็นที่ข้าพเจ้าได้แสดงมา เพราะนามจันทร์ธาธิบดีนี้ น่าจะเป็นอันเดียวกับจันทร์ธาทิตย์ อย่างเช่น พระนครนันทราชา พระมหินทรธาธิบดี ก็คือนามพระอินทราชานั่นเอง และอินทร์กับจันทร์ในโบราณกาลมักใช้ควบๆ กันอยู่ เช่น ตำแหน่งหลวงอินทรมนตรี ก็มีสร้อยต่อว่าศรีจันทร์กุมาร ทั้งชื่อเจ้ากรมพระสนมพลเรือนก็มีเป็นพยานอยู่ว่าใช้ได้ ทั้งอินทราทิตย์และจันทร์ธาทิตย์) ถ้าความเป็นจริงเช่นนี้ไซ้ พระร่วงเจ้าองค์เป็นที่สองนั้นคือ พระเจ้าपालรัฐ หรือเรียกในภาษาไทยตามที่จารึกไว้ว่าขุนบาลเมือง (อันเป็นชื่อเดียวกับงำเมือง ซึ่งมาใช้เป็นตำแหน่งขุนนางอยู่ในปัจจุบันนี้) และพระร่วงเจ้าองค์ที่สามก็คือ ขุนรามกำแหงมหาราชผู้ที่จารึกหลักศิลาที่กล่าวแล้วนั้น และเป็นผู้สร้างพระแท่นมนังคศิลาบาต กับมีข้อความเห็นความต่อไปว่า พระเจ้าอินทราทิตย์นี้ได้อภิเษกกับนางเสือง ซึ่งเป็นราชธิดาของพระเจ้ากรุงสุโขทัยพระองค์ก่อน ด้วย

เหตุที่เป็นผู้สืบพระวงศ์ของพระเจ้ากรุงสุโขทัยองค์ก่อนประการ 1 และเพราะเหตุที่ชาวเมืองสุโขทัยได้พร้อมกันถวายราชสมบัติด้วยอีกประการ 1 พระเจ้าศรีอินทราทิตย์จึงได้ประดิษฐานราชวงศ์มั่นคงในพระนครสุโขทัยสืบมา... (รัชกาลที่ 6 เที้ยวเมืองพระร่วง : 7, 8)

จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงพยายามเรียงลำดับรัชกาลของกษัตริย์สุโขทัย อันเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติสมัยรัชกาลที่ 5 โดยทรงได้ข้อสรุปว่า กษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงกรุงสุโขทัยสมัยอิสระ มีอยู่ 5 พระองค์ และเป็นข้อสรุปที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกล่าวไว้ในระบบนั้นว่า “ในหนังสือทุกเรื่องยุติต่อกัน” (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2516:50) คือ

1. พระเจ้าศรีอินทราทิตย์ (พระราชบิดาพระเจ้ารามคำแหง)
2. พระเจ้าบานเมือง (พระเชษฐาพระเจ้ารามคำแหง)
3. พระเจ้ารามคำแหง (ผู้จารึกหลักศิลาที่ 1)
4. พระเจ้าฤไทย หรือพระบาทสมเด็จพระกมรเดญอัฐหทัยไชยเชษฐสุริยวงศ์ (โอรสพระเจ้ารามคำแหง)
5. พระเจ้าธรรมิกราช หรือ พระบาทสมเด็จพระกมรเดญอัฐศรีสุริยพงศ์ราม มหารธรรมิกราชาธิราช (โอรสพระเจ้าฤไทย และผู้จารึกหลักศิลาที่ 2 กับหลักศิลาเมืองกำแพงเพชร)

ในเหตุการณ์เกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยา นั้นเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมาของพระเจ้าอู่ทองนั้น สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ค้นพบซากเมืองอู่ทองใน พ.ศ. 2446 และทรงสันนิษฐานว่า พระเจ้าอู่ทองครองเมืองนี้มาก่อนที่จะตั้งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งไม่ใช่เมืองเดียวกับสุพรรณบุรี (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2516: 39) และ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีข้อสรุปตรงกันกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า พระเจ้าอู่ทองมีเชื้อสายจากเชียงราย และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรวมแคว้นที่ปรากฏในอดีตว่ามีความเป็น “ไทย” ดังปรากฏความในพระราชนิพนธ์ว่า

...ข้าพเจ้าจึงค่อนข้างจะเชื่อว่าพระรามธิบดีที่ 1 นั้นเป็นวงศ์เชียงราย จริงตามที่พงศาวดารกล่าวและเชื่อว่าพระเจ้าสิริชัยเชียงแสน ได้ลงมาจากเชียงรายมาตั้งอยู่ที่ใดที่หนึ่งทางแควน้อย ความประสงค์ของพวกเชียงรายก็คงจะอยากตั้งตัวขึ้นในทิศใต้ แต่พระเจ้าสิริชัยเชียงแสนเองยังมีทันจะเลือกชัยภูมิได้เหมาะก็สิ้นพระชนม์เสียก่อน จึงได้ตกมาเป็นหน้าที่ของพระเจ้าอู่ทองผู้เป็นราชโอรส เป็นผู้เลือกหาชัยภูมิสร้างกรุงทวารวดีได้สำเร็จ ส่วนข้อที่ชาวเชียงรายจะสามารถเดินลงมาถึงแควน้อยได้โดยไม่ถูกสุโขทัยและกำแพงเพชรกีดกันขัดขวางนั้น ถ้าคิดดูถึงเรื่องพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกเมืองเชียงแสน ลงมาสร้างเมืองพิษณุโลกได้แล้ว เหตุไฉนพระเจ้า

สิริชัยเชียงแสนจะลงมาสร้างเทพนครทางแควน้อยไม่ได้ ต้องเข้าใจว่า ตามความจริงพวกเชียงแสน เชียงราย กับพวกสุโขทัย กำแพงเพชรก็เป็นไทยด้วยกัน และมีเกี่ยวดองกันอยู่ด้วย เพราะฉะนั้นคงจะไม่สู้เกลียดกันอะไรกันนัก...(รัชกาลที่ 6 เทียบเมืองพระร่วง, 17 - 18)

หนังสือ "ที่ระลึกสยามรัฐพิพิธภัณฑ" ได้แสดงลักษณะของโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติอันเกิดจากอำนาจรัฐอย่างเด่นชัด จากจุดประสงค์ของการผลิตหนังสือที่ต้องการ "เผยแผ่ประวัติการอันเป็นตำนานแห่งชาติ ตามลำดับยุคพระราชพงษาวดารสยามตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ตลอดมาจนรัชกาลพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้เป็นการแพร่หลาย เพิ่มจำนวนสมุดให้ไพศาลยิ่งขึ้นทั้งภาษาไทยและต่างประเทศ (สยามรัฐพิพิธภัณฑ, 2470:คำนำ) โดยมีการแปลข้อความภาษาไทยมาเป็นภาษาอังกฤษหน้าต่อหน้า อันเป็นจุดประสงค์ที่จะนำเสนอประวัติศาสตร์ชาติออกสู่สาธารณชน ทั้งในและนอกประเทศ โดยจัดเรียงลำดับยุคต่างๆ ดังนี้

ยุคที่ 1 กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ตั้งแต่ปี พ.ศ.1790 ถึง พ.ศ.2320

ยุคที่ 2 กรุงศรีอยุธยา (กรุงเก่า) เป็นราชธานีตั้งแต่ปี พ.ศ.1893 ถึง พ.ศ.2320

ยุคที่ 3 กรุงเทพมหานคร เป็นพระนครหลวงตั้งแต่ปี พ.ศ.2321 จนถึงบัดปัจจุบันสมัย (สยามรัฐพิพิธภัณฑ, 2470:9)

จุดเริ่มต้นของ "ชาติไทย" จะอยู่ที่ยุคกรุงสุโขทัย "เป็นสมัยที่ชาติเพิ่งเริ่มตั้งตัวได้" (สยามรัฐพิพิธภัณฑ, 2470:10) โดยให้ความสำคัญต่อ "พระเจ้ารามคำแหง" ที่ทรงเป็นกษัตริย์ประเสริฐแท้พระองค์เดียวที่ทรงสามารถเกลี้ยกล่อมน้ำใจอาณาจักรประชาราษฎร์ให้น้อมนาคตาม

...ผู้ใดบำเพ็ญตนเป็นศัตรู้อย่างร้าย ก็ทรงผูกมิตรเอาไว้เป็นหลายสนธิได้โดยเร็ว, ผู้ใดมีอริยาศัยกระด้างกระเดื่องไม่เคารพต่อกฎหมายนิติประเพณีของบ้านเมือง ก็ทรงชักจูงเกลี้ยกล่อมให้กลับใจมาเคารพ, ยิ่งกว่านั้น, ยังได้ทรงสถาปนากฎหมายสำหรับแผ่นดินขึ้นให้มั่นคงเพียงพอแก่ความคุ้มภัยให้สุขสำราญแก่อาณาประชาราษฎร์ถ้วนหน้า กาลต่อมา พระเจ้ารามคำแหงได้ทรงอุตสาหะสร้างอักษรไทยขึ้นสำหรับใช้ขีดเขียนแทนคำพูด นับเป็นการนำสยามขึ้นสู่อารยสมัยแห่งความรุ่งเรืองโดยเอกประการ พระบุญญาภิสมภารของวีรกษัตริย์พระองค์นี้แผ่ผ่านไปทั่วทิศานุทิศ มีเมืองเล็กเมืองใหญ่มาออกก่อนน้อมยอมเป็นเมืองขึ้น ส่งราชบรรณาการมิได้ขาด...(สยามรัฐพิพิธภัณฑ, 2470:14-15)

สุโขทัยดำรงความเป็นเอกราชเรื่อยมาจนกระทั่ง "เกิดมีคนสำคัญขึ้นคน 1 ได้เป็นเจ้าเมืองอุททองหรือสุพรรณภูมิ" (สยามรัฐพิพิธภัณฑ, 2470:25) สร้างกรุงศรีอยุธยาขึ้นสุโขทัยจึงตกอยู่ภายใต้อำนาจของกรุงศรีอยุธยา ในสมัยพระบรมราชาธิบดีที่ 1 กรุงศรีอยุธยาได้มีลักษณะเป็น "ราชธานีอย่างมั่นคงของ

ประเทศสยามสืบอนุสนธิ์จากกรุงสุโขทัย” (สยามรัฐพิพิธภัณฑ, 2470: 27) เรื่อยมาจนถึงกรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ มีประเด็นที่น่าสังเกตบางประการ ในหนังสือที่ระลึกสยามรัฐพิพิธภัณฑ คือเนื้อความตอนที่กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงจากกรุงธนบุรีเป็นกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ได้มีการกล่าวอ้างว่าเกียรติคุณของพระเจ้ากรุงธนบุรีที่ปรากฏในหนังสืออื่นๆ นั้น ดูจะไม่เป็นความจริง และหนังสือที่ระลึกสยามรัฐพิพิธภัณฑได้กล่าวว่าจะแถลงความจริงให้ทราบ ซึ่งสิ่งที่แถลงในหนังสือนั้นคือการโจมตีพระเจ้ากรุงธนบุรี ดังความว่า

...สังเกตตามจดหมายเหตุฉบับอื่นซึ่งกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนี้ และซึ่งกล่าวถึงกษัตริย์ต้นราชวงศ์รัชกาลปัจจุบัน เป็นข้อความห่างไกลกว่าที่กล่าวมาแต่ต้นนั้นมาก จึงขอแถลงความจริงไว้ให้ปรากฏดังต่อไปนี้ เจ้าตากกลายเป็นที่เกลียดชังแห่งขุนนางและราษฎรก็เนื่องจากสาเหตุ 3 ประการด้วยกัน คือเป็นเชื้อสายชาวต่างประเทศโดยมีกำเนิดสืบเชื้อจีน และตำแหน่งอันสูงซึ่งเจ้าตากดำรงอยู่นั้นชาวสยามเห็นว่าสมควรตกเป็นของผู้เป็นไทยแท้อย่าง 1 บรรดาวงศานวงศ์ของเจ้าตากทำการไม่สมกับตำแหน่งหน้าที่อย่าง 1 และข้อสุดท้ายนั้น คือความประพฤติของเจ้าตากเอง แม้ในยุคซึ่งเจ้าตากมีอำนาจเหนือ คือเป็นเจ้าแผ่นดินอยู่นั้นก็ก็เป็นเหตุให้อาณาประชาราษฎร์บังเกิดความไม่พอใจเป็นส่วนมาก เนื่องแต่เหตุผลซึ่งได้กล่าวไว้ข้างบนประมวลกับเหตุที่อื่นอีกหลายประการซึ่งได้เกิดขึ้นในเวลาต่อมา ประกอบด้วยควมมีจริตพื้นเพอันแปรปรวนไม่เป็นปกติ บรรดาขุนนางข้าราชการซึ่งได้เกิดขึ้นได้เห็นพร้อมกันเด็ดขาดว่า จำต้องเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินโดยเร็ว อนุโลมตามเหตุผลดังกล่าวมาแล้วนั้น เจ้าตากก็ถูกบรรดาขุนนางข้าราชการบังคับให้ออกจากราชสมบัติ แล้วอันเชิญท่านมหาวิบุรุษผู้เป็นบุตรขุนนางมีบรรดาศักดิ์คน 1 ครั้งกรุงศรีอยุธยาซึ่งได้รับราชการมาด้วยความซื่อสัตย์และเป็นที่ยอมรับร้อย ชื่นครองราชสมบัติแทนเจ้าตาก ท่านผู้นั้นคือสมเด็จพระนารายณ์มหาราช... (สยามรัฐพิพิธภัณฑ, 2470:42)

จะเห็นได้ว่าลักษณะการอ้าง "สิทธิธรรม" นี้เคยปรากฏให้สมัยรัตนโกสินทร์ และมีได้จางหายไปเมื่อ รูปแบบใหม่ปรากฏขึ้น หากแต่สิ่งที่เปลี่ยนไปก็คือ การมุ่งผลประโยชน์แห่งการอ้างสิทธิธรรมนั้น มิได้จำกัดอยู่ในแวดวงราชสำนัก เช่น การอ้างสิทธิธรรมในจารีตงานเขียนแบบพระราชพงศาวดารอีกต่อไป แต่การอ้างสิทธิธรรมในยุคนี้เป็นการประกาศความชอบธรรมของกษัตริย์ในฐานะผู้นำของการปฏิบัติ "พันธกิจ" ต่อ "ชาติบ้านเมือง" สู่สาธารณชนทั้งภายในและภายนอกประเทศ ซึ่งเกียรติคุณของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท นั้น ทรงเป็นผู้นำประเทศไปสู่ความมีชัยจะได้ปรากฏแต่เพียงความสามารถในการศึกสงครามอย่างยอดเยี่ยมเท่านั้นก็หาไม่ได้ แม้กิจการบ้านเมืองภายในเมื่อได้ปกครองแล้วก็สามารถอำนวยความสุขแก่อาณาประชาราษฎร์โดยทั่วหน้าด้วยเช่นกัน (สยามรัฐพิพิธภัณฑ, 2470:42)

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า โครงการประวัติศาสตร์ชาติในยุคนี้จะมีเริ่มต้นที่กรุงสุโขทัย ไหล่เลยลงมา ถึงกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี จนกระทั่งกรุงรัตนโกสินทร์ และได้ปรากฏการกล่าวถึงเรื่องราวความเป็นมาของ "ชนชาติไทย" ที่อพยพมาจากตอนใต้ของประเทศจีนแทรกอยู่ ตลอดจนกล่าวถึง 'ดินแดน' ที่ปัจจุบันตั้งเป็น 'ชาติไทย' เคยเป็นที่อยู่อาศัยของชนชาติต่างๆ เช่น มอญ ขอม ลาว เป็นต้น ซึ่งเรื่องราวก่อนหน้าการตั้ง กรุงสุโขทัย สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ได้ทรงค้นคว้าและเสนอเรื่องราวของไทยก่อนการตั้ง 'ชาติ' และเรื่องราวของชนชาติต่างๆ ในดินแดนแถบนี้ไว้ โดยทรงให้ภาพการอพยพของ 'พวกไทย' ซึ่งเป็น ชาติใหญ่ชาติหนึ่งมาแต่ก่อนพุทธกาล (สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์, 2516:29) โดยเส้นทางการอพยพ แยกออกเป็นสองทาง คือ ทางแถบลุ่มแม่น้ำสาละวิน และลุ่มแม่น้ำโขง กลายเป็นไทยใหญ่และไทยน้อย ส่วนพวกไทยที่ยังคงหลงเหลืออยู่ทางตอนใต้ของจีนนั้นรวบรวมผู้คนตั้งเป็นอาณาจักรน่านเจ้า สืบวงศ์ลงมา จนตกเป็นเมืองขึ้นของจีนในสมัยกublaiข่าน

ส่วนไทยใหญ่บริเวณลุ่มแม่น้ำสาละวินก็ขยายตัวไปยังลุ่มแม่น้ำอิรวดีและเมืองยะไข่ เมืองอัสสัม ส่วนไทยน้อยนั้นตั้งเมืองแกลง และอพยพลงมาทางใต้เรื่อยๆ 'จนเมื่อราว พ.ศ. 1400 มีพระเจ้าแผ่นดินไทยองค์หนึ่งทรงพระนามว่าพระเจ้าพรหม ผู้เป็นต้นวงศ์พระเจ้าอู่ทอง มีอำนาจมาก ได้ลงมารบพุ่งแย่งแผ่นดินได้จากอำนาจขอม ลงมาจนถึงเมืองเสลียง' (สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์, 2516:34)

แต่งงานค้นคว้าของสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ในเรื่องการอพยพของชนชาติไทยจากตอนใต้ของจีน และเรื่องราวของชนชาติต่างๆ ในบริเวณประเทศไทย ไม่อาจที่จะแสดงให้เห็นถึงสัมพันธภาพระหว่างเรื่องราวดังกล่าวกับกรุงสุโขทัยได้เลย นอกจากจะแสดงความสัมพันธ์ระหว่างไทยน้อยกับต้นวงศ์พระเจ้าอู่ทองแห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งอาจเป็นปัญหาประการหนึ่งเมื่อประวัติศาสตร์กรุงสุโขทัยได้รับการสถาปนาอย่างมั่นคงระดับชาติ ในฐานะจุดเริ่มต้นของความเป็น 'ชาติ' โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องราวของการอพยพจากตอนใต้ของประเทศจีนจึงแทรกอยู่บ้างเป็นบางตอนในโครงการประวัติศาสตร์ชาติ เช่น ในหนังสือที่ระลึกสยามรัฐพิพิธภัณฑสถาน (สยามรัฐพิพิธภัณฑสถาน, 2570:9)

ก่อนที่โครงสร้างเรื่องประวัติศาสตร์ที่ถูกกำหนดโดยสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์จะปรากฏใน 'บรรยายพงศาวดารสยาม' พ.ศ. 2467 จะได้รับการยอมรับและสถาปนาเป็นประวัติศาสตร์ชาติในระยะต่อมา

การศึกษาประวัติศาสตร์ในระบบการศึกษาของรัฐ

การศึกษาประวัติศาสตร์ในหลักสูตรการศึกษาของรัฐ เริ่มต้นขึ้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้บรรจิวชิชาพงศาวดารเข้าไปในหลักสูตรการศึกษาพุทธราช 2335 โดยมีพระยาเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) อัครราชทูตพิเศษประจำราชสำนักอังกฤษ จัดหาแผนการศึกษาทุกแขนงที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการศึกษาไทย ซึ่งพงศาวดาร ก็คือ วิชาประวัติศาสตร์ ในสมัยนั้น

ซึ่งถูกเรียกและให้ความหมายว่าประวัติศาสตร์ ตำราแบบตำราเรียนที่ใช้ในระยะแรกเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระราชพงศาวดาร และต่อมาได้มีการจัดทำหนังสือแบบเรียนหลวงพงศาวดารสยามความย่อ บริเณที่ 2 ร.ศ.116 และบริเณที่ 1 ร.ศ. 118 ขึ้น โดย ม.ร.ว. เปีย มาลากุล เพื่อให้สอดคล้องกับพระราชดำริที่ว่า 'ทุกวันนี้การเล่าเรียนแพร่หลายไปบุลย์ขึ้นในพระราชอาณาจักรเป็นอันมาก และความรู้พงศาวดารของบ้านเมืองย่อมนับว่าเป็นคุณอันสำคัญในการเล่าเรียนอย่างหนึ่ง (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2504:1)

เนื้อหาวิชาซึ่งเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ในหลักสูตรการศึกษาสมัยนั้น สามารถแยกรายละเอียดออกได้ดังนี้

1. กฎพิกัดสำหรับการศึกษาเป็นหลักสูตรในโรงเรียน มูลศึกษาพุทธศักราช 2435

ในส่วนของเนื้อหาวิชาและอัตราเวลาเรียนในกฎพิกัดพุทธศักราช 2435 ยังไม่พบเรื่องของมัธยมศึกษาชั้นกลางสามัญและชั้นกลางสูง แต่สามารถศึกษาเนื้อหาวิชาที่พบในหลักสูตรโรงเรียนมูลสามัญชั้นต่ำ 3 ปี และโรงเรียนมูลสามัญชั้นสูง 4 ปี มีการเรียนวิชาภูมิศาสตร์ พงศาวดาร 4 ชม.ต่อสัปดาห์ (รัตดา.พัฒนาการหลักสูตรประถมศึกษา, 2520)

2. หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2438

เนื้อหาวิชาประวัติศาสตร์ตามหลักสูตร พ.ศ.2438 มีดังนี้

ประโยค 1 ยังไม่ปรากฏเนื้อหา

ประโยค 2 ชั้น 1 อ่านพระบัญญัติพงศาวดารราชวงศ์ปัจจุบัน (อ่านจบแล้วเล่าเรื่องปากเปล่า)

ประโยค 2 ชั้น 2 อ่านพระราชพงศาวดารพิสดารเล่ม 1 (อ่านจบแล้วเล่าเรื่องปากเปล่า)

ประโยค 2 ชั้น 3 อ่านพระราชพงศาวดารพิสดารเล่ม 2 (อ่านจบแล้วเล่าเรื่องปากเปล่า)

ประโยค 3 ชั้น 1 ภูมิศาสตร์สยามและเมืองใกล้เคียง

ประโยค 3 ชั้น 2 ภูมิศาสตร์ทวีปเอเชียและยุโรป เขียนแผนที่

ประโยค 3 ชั้น 3 ภูมิศาสตร์ 1. ของโลก 2. เขียนแผนที่จากสมอง

3. หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2454

มีการศึกษาปรับปรุงเนื้อหาวิชาจากหลักสูตร พ.ศ.2454 ในสมัยรัชกาลที่ 6 (โดยเพิ่มเติมเนื้อหาวิชาที่เกี่ยวกับภูมิศาสตร์และพงศาวดาร) โดยเฉพาะในระดับมัธยมศึกษา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

วิชาสังคมศึกษาในระดับมัธยมชั้นต้นถึงชั้นกลาง

ในประโยคมัธยมยังคงมีวิชาจรรยา และภูมิศาสตร์กับพงศาวดาร การเรียนการสอนยังเป็นแนวเดียวกับชั้นประถมศึกษา แต่มีเนื้อหาละเอียดยิ่งขึ้น โดยเฉพาะวิชาภูมิศาสตร์และพงศาวดาร ดังเนื้อหาต่อไปนี้

ความมุ่งหมาย 'เพื่อให้รู้การในโลกกว้างขวางออกไป ความคิดจะได้ขยายออกไปโดยไม่หยุดอยู่ เฉพาะที่เห็นได้ด้วยตา หรือได้ยินด้วยหู เพียงใกล้ๆ สั้นๆ กับให้เป็นเครื่องอุดหนุนให้เกิดความรักชาติ และความปรารถนาที่จะบำรุงบ้านเมือง'

รายการสอน ก. ภูมิศาสตร์

1. ประเทศสยามโดยละเอียด กับการที่เกี่ยวข้องทางการค้าขายระหว่างประเทศอื่นอย่างละเอียด
 2. ทวีปต่อไปนี้ให้ละเอียดมากและน้อยตามลำดับที่ออกก่อนหลัง คือ ก.ทวีปเอเชีย ข.ทวีปยุโรป ค.ทวีปอื่นๆ ข้อที่ต้องเอาใจใส่เป็นพิเศษนั้น คือ การอ่านแผนที่คล่อง จำแผนที่ได้ ลักษณะของภูมิประเทศ ฝั่งทะเล ลม สายน้ำในทะเล ฝนตกมากและน้อย อากาศร้อนหนาว การเพาะปลูก การทำมาหากินของชาวเมือง และเรื่องราวที่สำคัญๆ อันเกี่ยวกับคนชาตินั้นเมืองนั้น

3. พระอาทิตย์กับบริวาร กลางวันกลางคืน น้ำขึ้นน้ำลง น้ำมากน้ำน้อย ฤดู สุริยุปราคา จันทรุปราคา ลมและกระแส น้ำ ลองจิตวิต แลติติวัต

ข.พงศาวดาร

1. พงศาวดารของประเทศสยามโดยละเอียด สอนตามแนวหลักสูตรมูลและประถม
 2. พงศาวดารโลกโดยย่อๆ เพึ่งให้รู้ว่าประเทศและชาติที่สำคัญอันได้ตั้งตัวขึ้นความเจริญแล้ว และกลับเสื่อมลงเหลือคองอยู่อย่างไร เช่น กรีก โรมัน เปอร์เซีย จีน เป็นต้น กับความเจริญของชาติใหม่ๆ ในตะวันตกสมัยปัจจุบันและความแผ่ส่วนแห่งความเจริญนี้มายังตะวันออก

การสอนพงศาวดารโลกจะต้องให้ได้ประโยชน์ในทางประกอบเหตุผลเทียบความเป็นไปของบ้านเมืองในอดีตปัจจุบันและอนาคต

วิชาสังคมศึกษาในระดับมัธยมชั้นสูง

ในระดับมัธยมชั้นสูง ไม่มีวิชาจรรยา วิชาภูมิศาสตร์และพงศาวดาร ที่เคยรวมกันนั้นได้แยกออกเป็นหมวดภูมิศาสตร์ และหมวดพงศาวดาร

หมวดภูมิศาสตร์

สอนหัวข้อต่อไปนี้ให้ละเอียดมากและน้อยตามลำดับความสำคัญดังเรียงไว้ดังนี้คือ

ก. ประเทศสยามกับดินแดนที่ใกล้เคียง

ข. ทวีปเอเชีย

ค. ทวีปยุโรป ทะเลเมดิเตอร์เรเนียน มหาสมุทรแอตแลนติก ฝ่ายเหนืออเมริกาเหนือ

ง. ทวีปต่างๆ นอกจากที่ระบุชื่อแล้ว ส่วนข้อที่ควรจะสนใจให้มากนั้น คือ แผ่นดินสูงต่ำ ฝั่งทะเล ฝน ฤดู และการเพาะปลูกเปรียบเทียบในที่ต่างๆ สามะโนครวัการทำสินค้า ( )

หมวดพงศาวดาร

ทำการสอนพงศาวดารสยามโดยพิสดาร กับพงศาวดารโลกส่วนที่สำคัญพงศาวดารโลกนั้นกะหัวข้อที่จะสอนให้พอเหมาะแก่เวลา 3 ปี และเมื่อได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงานศึกษาแล้ว ก็ให้เป็นใช้ได้ การสอบไล่ประโยคฯ นี้เป็นอันเข้าใจว่า สอบไล่ตลอดวิชาที่เรียนทั้ง 3 ปี

ความรู้ที่ต้องการนั้นเพียงอย่างรวบยอดกว้างๆ และวันเดือนปี ต้องกำหนดจำก็เฉพาะแต่ที่สำคัญๆ เท่านั้น สิ่งที่ให้ความสนใจมากก็คือ

ความเจริญนั้นๆมา วิชานี้จะสอนในภาษาอังกฤษก็ได้ ดังรายการสอนยกมาให้เพียงสังเขปดังนี้

1. พงศาวดารของมนุษยชาติ เริ่มต้นแต่ทวีปเอเชีย
  2. กล่าวด้วยโบราณชาติ เช่น จีน อินเดีย เปอร์เซีย และอียิปต์ โดยสังเขป ภูมิประเทศนั้น กับ เหตุผลที่ให้ความเจริญและเสื่อม
  3. ความเจริญของชาติกรีกและโรมัน เหตุที่ให้เสื่อมลงในภายหลัง
- เหล่านี้เป็นปัจจัยในความเจริญของนานาประเทศในปัจจุบันได้อย่างไร
4. ความเจริญของชาติดิวัน ความทะเยอทะยานในชั้นใหม่ของชาติ นั้นเป็นอย่างๆ กำเนิดของ ปาลีอาเมนต์
  5. ศาสนาที่สำคัญ ของโลก ความเจริญแห่งคริสต์ศาสนา และผลของความเจริญนั้นได้ปรากฏ ในทวีปยุโรปอย่างไร การที่นิกายเกิดขึ้นในคริสต์ศาสนาและการเปลี่ยนแปลงที่ให้ผลอย่างไรบ้าง
  6. ความแก่งแย่งกันในระหว่างศาสนามะหะหมัดกับคริสต์ศาสนา (สงครามครูเสด) การที่พวกถือ ศาสนาพระเยซูทำสงครามเพื่อแย่งเมืองพระเยซูจากพวกมะหะหมัด
  7. ความเป็นไปของทวีปยุโรปในสมัยกลางโดยสังเขประเบียบการปกครองในสมัยนั้นที่อังกฤษ เรียกว่า พิวเตสซิสเจ็ม
  8. ทวีปยุโรปในปัจจุบัน ระเบียบการปกครองชนิดต่างๆ ที่ใช้ในทวีปยุโรปจลาจล ในประเทศ ฝรั่งเศส (เฟรนช เรโวลูชั่น)
  9. ความพยายามของชาติต่างๆ ในทวีปยุโรปที่จะกัดกันไม่ให้ชาติหนึ่งชาติใดมีอำนาจเกินไป
  10. การคิดค้นหาแผ่นดินใหม่พบ การอพยพครอบครัวไปตั้งเมืองใหม่ การตั้งประเทศอเมริกา และลัทธิทำนอมโร การที่ชาติอเมริกันไม่ให้ชาติอื่น นอกจากที่อยู่ในทวีปอเมริกาได้
  11. โทรเลข ไพรชณีย์ และการส่งสิ่งของติดต่อกันได้สะดวก ได้เร็วทำให้โลกเจริญขึ้นอย่างไร
  12. พงศาวดารสอนใหม่ของชาติรัสเซียและญี่ปุ่น
  13. คนโบราณในสมัยที่ยังไม่มีพงศาวดาร เปรียบกับคนป่าในสมัยปัจจุบัน
  14. สมัยที่ผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นที่นับถือในตระกูลเป็นผู้ปกครองตระกูล ด้วยระเบียบการปกครองอัน เริ่มแต่ตั้งตระกูล ตั้งหมู่บ้าน และตั้งชาติ ตั้งประเทศ
  15. กฎหมายหรือประเพณีโบราณ ความต้องการของคนในสมัยนั้น การศาสนา และการ ปกครองย้ายเมืองลงรอยกันอย่างไร ชาติที่ตั้งขึ้นด้วยความรวบรวมกันเข้าและดำเนินกันตามประเพณีคงที่ เป็นแบบบรรทัด ไม่มีช่องที่จะให้ความคิดของบุคคลแตกฉานได้
  16. ประโยชน์ของการศึกษาสงคราม ความเจริญของการทหาร ผลที่เกิดแก่ความเจริญนั้นทางและ ประโยชน์ที่เกิดแก่ทาสในสมัยต้นๆ
  17. ความศิวิไลซ์ ก.คงอยู่ ข.เสื่อมลง ค.เจริญขึ้น ไม่ให้ชี้ตัวอย่างด้วย
  18. ความศิวิไลซ์ มี 2 ตอน
- ก. ตอนต้นในยุคซึ่งถือประเพณีเป็นแบบบรรทัดการทั้งปวงมักอยู่ที่ (จีน อินเดีย)
- ข. ตอนที่ 2 ตกในยุคซึ่งมีการโต้แย้ง การทั้งปวงยอมดำเนินไปและเปลี่ยนไปอยู่เสมอ (เปรียบ

ญี่ปุ่นโบราณกับญี่ปุ่นปัจจุบัน)

แบบเรียนที่จะใช้ประกอบการเรียนวิชาแผนกนี้ควรใช้

4. หลักสูตรหลวงกระทรวงธรรมการ หลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ. 2456

ในพ.ศ. 2456 ได้มีการประกาศการศึกษาเรียกว่าแผนการศึกษาหลักสูตรพุทธศักราช 2456 โดยกระทรวงธรรมการ ซึ่งประกาศเป็นหลักสูตรสามัญศึกษาใหม่ ระบุให้เรียนวิชาภูมิศาสตร์กับพงศาวดาร ตั้งแต่มัธยมต้นถึงมัธยมปลาย

ในหลักสูตรฉบับนี้ ส่วนวิชาสังคมศึกษาคือ ภูมิศาสตร์และพงศาวดารนั้น มีเนื้อหาคล้ายคลึงกับหลักสูตรเดิม แต่จุดประสงค์ในการสอนมุ่งในด้าน จริยธรรมศีลธรรม มีการย่ำว่าวิธีสอน ควรเอาพุทธศาสนาและพระบรมราชาบาทปลูกใจเสียป่าเป็นเครื่องชักจูง ส่วนวิชาภูมิศาสตร์มีความย่อกว่าของเดิม ส่วนวิชาพงศาวดาร ซึ่งรวบรวมการปกครองไว้ด้วยลอกของเดิมเกือบทุกตัวอักษร มีการแนะนำครูผู้สอน ไว้ว่าอย่าสอนนักเรียนให้เกิดความเบื่อหน่าย เพราะต้องใช้ความจำมากนัก

จากหลักสูตรการศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2435 เป็นต้นมา จะเห็นได้ว่า ในระยะแรกปรากฏหลักสูตรวิชาภูมิศาสตร์ * พงศาวดาร ในระดับมูลศึกษาสามัญชั้นสูง 4 ปี ในหลักสูตร พ.ศ.2438 มีวิชาพระราชพงศาวดารตั้งแต่ประโยค 2 ชั้น 1-3 โดยใช้ตำราแบบเรียนหลวง พงศาวดารสยามความย่อ ของ ม.ร.ว.เปีย มาลากุล ที่เรียบเรียงขึ้นใน พ.ศ. 2430 เป็นหลัก เรื่อยมาจนถึงการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรการศึกษาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2454 มีการรวบรวมวิชาภูมิศาสตร์และพงศาวดาร เข้าอยู่ในหมวดเดียวกัน เรียกว่า สังคมศึกษา โดยมีวิชาจรรยารวมอยู่ด้วย พงศาวดารเริ่มขยับขอบเขตจากการศึกษาเฉพาะพงศาวดารสยามไปสู่พงศาวดารชาติต่างๆ และพงศาวดารโลก และกลายเป็นวิชาบังคับเรื่อยมาจนถึงหลักสูตรหลวงกระทรวงธรรมการ หลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ. 2456

ซึ่งมีการเรียนการสอนวิชาภูมิศาสตร์-พงศาวดาร ตั้งแต่ระดับมัธยมต้น มัธยมกลาง จนถึงมัธยมปลาย เป็นที่น่าสังเกตว่า การศึกษา วิชาประวัติศาสตร์ หรือที่เรียกว่าวิชาพงศาวดารนั้น มาตั้งแต่เริ่มการจัดการศึกษาให้เป็นระบบโดยรัฐบาล ซึ่งเนื้อหาของแบบเรียนเป็นลักษณะการนำพระราชพงศาวดารที่มีมาตั้งแต่เดิมมาย่อสรุปความ เริ่มตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาจนถึงกาลสมัยปลายกรุงธนบุรี

การศึกษาประวัติศาสตร์ในระดับอุดมศึกษา

การขยายตัวทางการศึกษาที่มีมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อให้เกิดการจัดการศึกษาแผนใหม่ โดยเริ่มจากระดับล่าง คือประถมศึกษาไปจนถึงมัธยมศึกษา ต่อจากนั้นจะมีการศึกษาในโรงเรียนวิชาชีพ เพื่อเข้ารับราชการ เช่น โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ โรงเรียนแพทย์ โรงเรียนมหาดเล็ก เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการคัดเลือกนักเรียนที่มีผลการเรียนดีเด่นส่งไปรับการศึกษาในต่างประเทศ

แต่การส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศเป็นการสิ้นเปลือง และได้ผลช้า วิธีการที่ถูกต้องก็คือ พัฒนาการศึกษภายในประเทศให้ได้มาตรฐาน โดยรัฐต้องเร่งส่งเสริมให้มีสถาบันการศึกษาในระดับสูงและมีคุณภาพโดยเร็ว จะอย่างไรก็ตาม สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาในประเทศเริ่มต้นขึ้นในปี พ.ศ. 2459 เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาโรงเรียนข้าราชการพลเรือนในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กับเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศ ในปีแรกที่ทำการสอนประกอบไปด้วยคณะต่างๆ 4 คณะ คือ แพทย์ศาสตร์ รัฐศาสตรศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ อักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ซึ่งยังไม่มีเปิดการเรียนการสอนวิชาเอกประวัติศาสตร์ แต่มีการสอน อนุประวัติศาสตร์ในวิชาพื้นฐานตามคณะต่างๆ โดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิมาทำการบรรยาย เช่น สมเด็จพระบรมยาดำรงราชานุภาพ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร เป็นต้น กระบวนการการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในระยะแรกนี้ค่อยๆ เปิดโลกทรรศน์ทางความรู้และวิชาการ มองประวัติศาสตร์ในฐานะ ศาสตร์แขนงหนึ่ง แม้นือหายังคงวนเวียนอยู่กับข้อมูลจากพระราชพงศาวดาร แต่นับเป็นจุดเริ่มต้นของการมีสถาบันการศึกษาชั้นสูงรองรับการเรียนการสอนประวัติศาสตร์อย่างเป็นทางการ

กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ขณะดำรงพระยศเป็นมหาเสวกตรีหม่อมเจ้าธานีนิติ อาจะนับได้ว่าเป็นอาจารย์ประวัติศาสตร์กิตติมศักดิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยรุ่นแรกๆ ที่ทำการสอนวิชาประวัติศาสตร์ไทยและสากลให้กับนิสิตคณะรัฐประศาสนศาสตร์ แทนคำว่า พงศาวดารที่มีมาแต่เดิม โดยให้เหตุผลว่า 'พงศาวดารเป็นเรื่องของพระอวตาร ซึ่งไม่เหมาะจะนำไปใช้กับประวัติของนานาประเทศที่เขามิได้รู้เรื่องราวหรือยกย่องพระอวตารเหมือนไทยเรา (หม่อมเจ้าธานีนิติ ประวัติศาสตร์สากล:2) และทรงให้ความหมายของประวัติศาสตร์ไว้ว่า 'เหตุการณ์ที่เป็นการเมือง (หม่อมเจ้าธานีนิติ ประวัติศาสตร์สากล:2) เป็นเบื้องต้น แต่เพื่อประกอบให้เข้าใจเรื่องการเมืองดีขึ้น จึงมีเรื่องอื่นๆ แทรกแซง เข้ามาด้วยเป็นส่วนมาก เช่น ศาสนา ศิลปวิทยา การศึกษา การค้าขาย เป็นต้น' (หม่อมเจ้าธานีนิติ ประวัติศาสตร์สากล:2) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้เปิดให้มีการเรียนการสอนวิชาเอกประวัติศาสตร์ขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อพ.ศ.2466 ในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ สมเด็จพระบรมยาดำรงราชานุภาพ ได้เสด็จแสดงฯ ทรงบรรยายพงศาวดารสยามที่หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในพ.ศ.2467 และแสดงแนวพระดำริของพระองค์เกี่ยวกับการศึกษาและประวัติศาสตร์แก่คณะนิสิต ดังความว่า

...การศึกษาพงศาวดารไม่ใช่แต่เพียงต้องการรู้ว่าเรื่องราวมาอย่างไร

เท่านั้น ถ้าจะให้ได้ประโยชน์ของการศึกษาพงศาวดารเต็มที่ ยังต้องรู้ต่อไปว่า เพราะเหตุใดเรื่องพงศาวดารจึงเป็นเช่นนั้นๆ และเมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วมีผลต่อมาอย่างไร โดยเฉพาะพงศาวดารประเทศของเรา ตำรับตำราอันเป็นทุนสำหรับศึกษาอีกบัพพรวง แม้ในชั้นที่จะรู้ว่าเรื่องที่จริงเป็นมาอย่างไรจึงเป็นเช่นนั้น ยังต้องการผู้เอาใจใส่ช่วยกันค้นคว้าสอบสวนและวินิจฉัยเรื่องพงศาวดารของเราอีกมาก...(สมเด็จพระบรมยาดำรงราชานุภาพ, 2519:ข-ค)

ในส่วนเนื้อหาของประวัติศาสตร์ไทย สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้เสนอโครงการในการแสดงบรรยายคราวนี้ด้วย นับเป็นการเสนอแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์เป็นครั้งแรก ดังโครงเรื่องต่อไปนี้

กัณฑ์ที่ 1	ตอนที่ 1	สยามประเทศเมื่อชนชาติไทยได้ปกครอง
	ตอนที่ 2	ว่าด้วยไทยได้ปกครองประเทศสยาม
	ตอนที่ 3	พงศาวดารกรุงสุโขทัยคราวเจริญ
	ตอนที่ 4	พงศาวดารกรุงสุโขทัยคราวเสื่อม
กัณฑ์ที่ 2	ตอนที่ 1	เรื่องตั้งกรุงศรีอยุธยา
	ตอนที่ 2	สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาแผ่ราชอาณาจักร
	ตอนที่ 3	สมัยกรุงศรีอยุธยารวมราชอาณาจักร
กัณฑ์ที่ 3	ตอนที่ 4	พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม
กัณฑ์ที่ 4	ตอนที่ 4	สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหายุทธสงครามภาคกลาง ภาคปลาย (หม่อมเจ้าธานีนิติ ประวัติศาสตร์สากล:2)

ระยะต่อมา คำว่า ประวัติศาสตร์ เริ่มได้รับการยอมรับแทนคำว่า พงศาวดาร แผนกอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เปิดรายวิชาทางประวัติศาสตร์หลายวิชา ในส่วนของประวัติศาสตร์ไทย มีการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์สยามขึ้น มีพลตรีหม่อมเจ้าทองมีชายุ เป็นอาจารย์ผู้สอน ซึ่งได้อธิบายเนื้อหาและจุดมุ่งหมายของวิชาประวัติศาสตร์สยามไว้ในเลขเซอร์ประวัติศาสตร์สยามซึ่งแสดงความพลาดพลั้งในครั้งกระโน้น เหตุนี้ประวัติศาสตร์จึงสำคัญยิ่งกว่าพงศาวดาร (หม่อมเจ้าทองมีชายุ, 2514 หน้า 5) และในรายวิชาประวัติศาสตร์สยาม ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตามหลักสูตร พ.ศ. 2479 ได้กำหนดขอบเขตและหัวข้อของวิชาดังนี้

1. สยามก่อนไทยยกลงมาตั้งราชอาณาจักร
2. สยามสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี
3. สยามสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี
4. ความเสื่อมสมัยของกรุงศรีอยุธยา
5. สยามสมัยเจ้ากรุงธนบุรี
6. สยามสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
7. สยามสมัยปัจจุบัน

นอกจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2477 มีการตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นใน พ.ศ.2477 มีการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ระดับพื้นฐานคณะต่างๆ แม้จะไม่มีเปิดสอนเป็นวิชาเอก แต่หลวงวิจิตรวาทการได้แต่งตำราประวัติศาสตร์โดยย่อ ขึ้นเพื่อวางรากฐานความรู้เบื้องต้นทางประวัติศาสตร์และใช้เป็นตำราในการเรียนการสอนระยะแรก โดยใช้ชื่อ

หนังสือว่า ปาฐกถาประวัติศาสตร์ ซึ่งมีเนื้อหา ดังนี้

1. ประวัติศาสตร์คืออะไร
2. ประวัติศาสตร์ต่างกับพงศาวดาร
3. บ่อเกิดแห่งประวัติศาสตร์
4. ประโยชน์ของการเรียนประวัติศาสตร์
5. วิธีเขียนประวัติศาสตร์
6. ชั้นของการเรียนประวัติศาสตร์
7. เหตุและผลของความเป็นไปในประวัติศาสตร์
8. ความเจริญของมนุษย์
9. มนุษย์การประวัติศาสตร์
10. การแบ่งสมัยประวัติศาสตร์ (หลวงวิจิตรวาทการ, 2516:18)

ความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2469-2487

ตั้งแต่ทศวรรษ 2470 เป็นต้นมา ปรากฏงานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่มีแนวความคิด อุดมการณ์ ทฤษฎี ต่างๆ ขึ้นในบริบทของสังคมที่มีการปรับเปลี่ยนสภาพการเมือง การปกครอง สังคม เศรษฐกิจ จาก การรับวิทยาการตะวันตก ซึ่งเป็นผลที่เกิดจากการค่อยๆ ปรับเปลี่ยนและคลี่คลายการรับวิทยาการตะวันตก ตั้งแต่ปลายแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้เกิดการรับแนวความคิดจากตะวันตกเข้าสู่การ ปฏิบัติมากขึ้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวเข้มข้นในทศวรรษ 2470 เป็นต้นมา เมื่อปรากฏกลุ่มปัญญาชนของ สังคมได้รับการศึกษาแผนใหม่ทั้งจากภายในและนอกประเทศ ก่อให้เกิดการนำความรู้ในลักษณะศาสตร์ และ วิชาการ เข้ามาในการผลิตงานเขียนทางประวัติศาสตร์ สะท้อนให้เห็นเด่นชัดจากการพยายามตัดสิน ประวัติศาสตร์จากขอบเขตความรู้ และกรอบทฤษฎีของตนเอง เช่น งานเขียนประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม

การศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ชาติ ที่เริ่มมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีแนวพระราชดำริ ค้นหาข้อความเรื่องราวของประเทศสยามไม่ว่าเมืองใด ชาติใด วงศ์ใด สมัยใด รวบรวมเรียบเรียงขึ้นเป็นเรื่องราวของประเทศสยามจำเดิมตั้งแต่พันปีลงมา (ร.5 พระราชดำรัสสมาคมสืบสวน ของบูรณานในสยาม, 2511:45) และในพงศาวดารโยนกที่พูดถึงอดีตของคนไทยว่าเคยอยู่ทางตอนใต้ของจีน รวมทั้งแนวพระดำริ ของสมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มาสู่การสืบค้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เชื่อว่าชาติที่โบราณจึงมักแข่งขันกันเสมอว่า ชาติไหนจะค้นเรื่องราวของชาติได้ มากขึ้นไปกว่ากัน' (ร.6 เที้ยวเมืองพระร่วง:คำนำ) โดยการรับแนวความคิดและการศึกษาจากตะวันตก ซึ่ง ก่อให้เกิดการขยายตัวอย่างกว้างขวางในการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ชาติไทย ในระยะ พ.ศ.2469-2487 ปรากฏงานเขียนทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับถิ่นกำเนิดดั้งเดิมของชนชาติไทยขึ้น เริ่มตั้งแต่หลักไทยของขุน วิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) ตีพิมพ์ใน พ.ศ.2471 ได้รับพระราชทานรางวัลในการประกวดหนังสือ

ของราชบัณฑิตยสถาน จากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (หลวงวิจิตรมาตรา, 2510:คำนำ) โดยเสนอว่าไทยสืบเชื้อสายมาจากมองโกล ซึ่งเป็นมนุษย์เผ่าแรกๆ โลกเดิมตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเทือกเขาอัลไต มีพัฒนาการในรูปแบบนครรัฐ คือ นครลง นครป่า นครเงี้ยว ในขณะที่จีนยังเป็นชาติเร่ร่อนค่อๆ ก่อร่างสร้างตัวจนสามารถรุกรานชาวไทย ก่อให้เกิดขบวนการอพยพลงสู่ใต้ มาตั้งมั่นอยู่ทางตอนเหนือของสุวรรณภูมิ ในพุทธศตวรรษที่ 12-13 ซึ่งมีลักษณะเดียวกันกับงานของหลวงโกษาวิจารณ์ (บุญศรี ประภาศิริ) เรื่องวิเคราะห์เรื่องเมืองไทยเดิมภาค 1-3 ตีพิมพ์ในช่วง พ.ศ.2478-2492 บทความเรื่องบทวิเคราะห์ถิ่นไทยและเมืองเก่า (ประภาศิริ, 2491, 59-63) ตลอดจน บันทึกเรื่องสืบหาสยาม (ประภาศิริ) ซึ่งเชื่อว่าไทยเป็นมองโกลสายหนึ่ง มีการตั้งหลักอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำเหลืองและลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียง เคยอยู่ในรูปแบบของอาณาจักรดามุงหรืออ้ายลาว งานอีกชิ้นหนึ่งซึ่งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ถิ่นกำเนิดของคนไทยคือ เรื่องเมืองทองหรือสุวรรณภูมิ ของขุนศิริวัฒนาอาณาทรร (ผล ศิริวัฒนกุล) ทำการปรับปรุงจากคำบรรยายทางวิทยุกระจายเสียงสถานีพญาไทย ปลายพ.ศ. 2478 และตีพิมพ์ขึ้นใน พ.ศ.2479 ในงานเขียนชิ้นนี้นอกจากจะยืนยัน เรื่องความยิ่งใหญ่ของชนชาติไทยแล้ว ยังพยายามพิสูจน์ว่า สุวรรณภูมิที่เป็นศูนย์กลางการเผยแพร่พุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราชคือประเทศไทยและมีคนไทยครอบครองเป็นเจ้าของ นอกจากนี้หลวงวิจิตรวาทการเป็นอีกผู้หนึ่งซึ่งพยายามค้นคว้าเรื่องกำเนิดของคนไทย ปรากฏในงานเขียน 2 เล่ม คือ สยามกับสุวรรณภูมิ (วิจิตรวาทการ, 2476) พ.ศ.2476 และงานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย (วิจิตรวาทการ, 2479) ในพ.ศ. 2499 งานทั้งสองชิ้นให้ข้อสรุปถิ่นกำเนิดของคนไทยบริเวณมณฑลเสฉวนและตอนกลางของประเทศจีน ก่อนจะอพยพลงมาตามเส้นทางยูนนานจนถึงแหลมอินโดจีน ในพ.ศ. 2496 พระบริหารเทพธานี ได้รวบรวมค้นคว้าถิ่นกำเนิดและประวัติศาสตร์ชาติไทย ตีพิมพ์ผลงานพงศาวดารชาติไทย (พระบริหารเทพธานี, 2496) โดยให้ข้อสรุปว่า ไทยเคยอยู่บริเวณตอนกลางของประเทศจีน ก่อนจะอพยพลงมาทางตอนใต้ของมณฑลยูนนาน และต่อเนื่องมายังดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้ยังมีงานเรื่อง ของชาติไทย (เสฐียรโกเศศ, 2515) ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2483 และแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ (เสฐียรโกเศศ, 2515) ตีพิมพ์ในพ.ศ. 2497 โดยพระยาอนุমানราชธน ในเล่มแรกให้ข้อสรุปถึงถิ่นที่อยู่ดั้งเดิมของชนชาติไทยในบริเวณตอนกลางของประเทศจีนตั้งแต่มณฑลเสฉวน และยังคงปรากฏเชื้อสายสืบต่อกันมาซึ่งเรียกตัวเองว่า อ้ายลาว มีความเจริญมาก่อนการเข้าครอบครองของจีน ส่วนงานชิ้นที่สองได้เสนอพัฒนาการของแคว้นต่างๆ ในแหลมอินโดจีน เช่น พูหนัน ศรีเกษตร ทวาราวดี ศรีวิชัย

งานค้นคว้าเกี่ยวกับถิ่นกำเนิดของชนชาติไทยในระยะนี้ กล่าวได้ว่า มีรากฐานมาจากโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติของ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ในการบรรยายพงศาวดารสยาม เมื่อพ.ศ. 2467 ซึ่งเน้นย้ำถึงการอพยพของชนชาติไทยจากทางตอนใต้ของจีนและกล่าวถึงชนชาติต่างๆ ที่เคยอยู่ในบริเวณประเทศไทย ได้รับความสนใจและค้นคว้าต่อในทศวรรษ 2470 เป็นต้นมา แนวคิดของชาวตะวันตก มีอิทธิพลต่องานเขียนเกี่ยวกับชนชาติไทยในระยะนี้ เช่นงานของ W.A.R. Wood เรื่อง A History of Siam ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2467 กล่าวถึงถิ่นฐานเดิมของไทยอยู่ในบริเวณมองโกเลีย William Gredner เขียนงานเรื่อง Culture and Geographical ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2478 เสนอว่าไทยไม่ได้อยู่ที่มณฑลยูนนาน แต่อยู่ที่กวางสี

และกว้างตั้ง งานเขียนของ Paul Benedict ในงานเรื่อง Tai-Kadai and Indonesia a new alignment in Southeastern Asia ตีพิมพ์ ในพ.ศ. 2485 กล่าวว่าไทยอยู่ในบริเวณปัจจุบันก่อนที่จะถูก มอญ เขมร ผลักดันขึ้นไปทางตอนใต้ของจีน และวกกลับมาแถบอ่าวตังเกี๋ย

ทฤษฎีของชาวตะวันตก เกี่ยวกับถิ่นกำเนิดและแนวทางอพยพของชนชาติไทย ส่งผลให้เกิดการค้นคว้าเรื่องราวของชนชาติไทยมากขึ้น โดยมี "กรอบ" แห่งข้อเสนอของ สมเด็จพระยาตำราญราชานุภาพเป็นหลัก ซึ่งนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ได้เสนอสาเหตุแห่งการยึดกรอบดังกล่าวว่า

...เป็นความเข้าใจที่ว่าดินแดนสยามแต่เดิมมานี้เป็นที่อยู่ของพวกขอม มอญ ละว้า คนไทยเองไม่ได้อยู่ที่นั่นมาแต่โบราณ หากแต่คนไทยเป็นชนชาติที่ยิ่งใหญ่มาแต่โบราณอาศัยอยู่ทางตอนใต้ของจีนบริเวณมณฑลฮุนหน่า กุยจีว กวางตุ้ง และกวางไส การเคลื่อนย้ายลงมายังสยามประเทศนั้นแม้ว่าจะถูกจีนรุกราน แต่ก็ยังเป็นความโชคดี เพราะสยามประเทศนี้เป็นที่มีมงคล คือเป็นสุวรรณภูมิตามคัมภีร์ที่ปวงศัที่ว่าด้วยการเผยแพร่พุทธศาสนาเข้ามาในบริเวณนี้ นั้นหมายความว่า เป็นที่ที่เหมาะสมแก่ชนชาติที่มีความศิวิไลซ์มาแต่โบราณ คือชนชาติไทย...(นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2525:65)

ท่ามกลางการปรับเปลี่ยนของพัฒนาการประวัติศาสตร์ชาติมีคำถามที่น่าสนใจว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ส่งผลต่อโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติเพียงไร หากพิจารณาในจุดมุ่งหมายของคณะราษฎร ที่ประกาศว่า "ราษฎรทั้งหลายพึงรู้ไว้เถิดว่าประเทศของเรานี้เป็นของราษฎร ไม่ใช่ของกษัตริย์ตามที่เขาหลอกลวง...ทุกคนจะมีสิทธิเสมอกัน และมีเสรีภาพพ้นจากการเป็นไพร่" (ช้อยนันท, ชัดติยา, 2518, หน้า 209) โครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติหลังจากปรากฏการณ์ครั้งนั้น น่าจะมีความเปลี่ยนแปลงจากจุดศูนย์กลางการให้ความสำคัญแห่งการเป็นราชธานี เมืองหลวง รัฐสมบูรณาญาสิทธิ ชาติสมัยใหม่มาสู่ "ประชาชน" ที่จะกลายเป็นแกนหลักของโครงเรื่อง แต่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แล้ว โครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติ ดูจะไม่แปลกแยกไปจากก่อนหน้านั้น

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ได้ยกเลิกระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ย้ายศูนย์กลางจากสถาบันพระมหากษัตริย์มาอยู่ที่สัญลักษณ์ของศูนย์กลางใหม่ คือรัฐธรรมนูญ ในกฎหมายสูงสุดคือ รัฐธรรมนูญฉบับแรก ซึ่งประกาศใช้เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2475 ระบุว่า "อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย" (กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, ประวัติรัฐธรรมนูญไทยฉบับแรก, 12) จากนั้นรัฐบาลยังได้ออกประกาศหลายฉบับ เพื่อรื้อถอนโครงสร้างระบบอำนาจเดิม เช่น ยุบเลิกองคมนตรี อภิรัฐมนตรี กรมราชเลขาธิการ

การปลูกฝังสัญลักษณ์ใหม่ คือรัฐธรรมนูญลงไปในความรับรู้เพื่อสร้างอุดมการณ์ร่วมกันและดึง

ความศรัทธาจากประชาชนเพื่อแทนที่อำนาจสูงสุดเดิมคือพระมหากษัตริย์นั้น มีการจัดงานรัฐธรรมนูญทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด มีการฉลองติดต่อกันหลายวัน เช่น ในกรุงเทพฯ จัดงานฉลอง 5 วัน 5 คืน ในวันแรกมีพิธีอัญเชิญรัฐธรรมนูญจำลองเข้าขบวนแห่ ประกอบด้วย ข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน มีพราหมณ์ซึ่งเคยประกอบพิธีเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ ในราชสำนัก ทำหน้าที่โปรยข้าวตอกดอกไม้นำขบวนแห่ และทำพิธีเบิกแว่นเวียนเทียน ฉลองรัฐธรรมนูญพร้อมกับเจิมรัฐธรรมนูญ (หจช. มท. เลขที่ 2.213/1) แม้กระทั่งบทสวดที่พิมพ์แจกประชาชน ปรากฏคำว่า "สาธุ สาธุ คุณพระพุทธรัง คุณพระธัมมัง คุณพระสังฆัง คุณบิดา มารดา คุณครูบาอาจารย์ คุณพระมหากษัตริย์ คุณรัฐธรรมนูญ ขอให้มีความสุขความเจริญเทอญ" (หจช.มท. เลขที่ 5.9/1)

การจัดพิธีดังกล่าว แสดงถึงความพยายามในการที่จะยกรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ใหม่ ขึ้นมาในฐานะเทียบเท่าสัญลักษณ์เดิมของการปกครอง ในขณะเดียวกันก็สะท้อนนโยบายของรัฐ ว่ารัฐบาลไม่ได้มีเจตนาที่จะล้มเลิกหรือล้มล้างสถาบันกษัตริย์ แต่จะยกสถาบันนี้ไว้ในที่อันควรสักการะซึ่งเป็นนโยบายที่ลดความแข็งกร้าวลงมา หากเทียบกับประกาศของคณะราษฎร ในการยึดอำนาจซึ่งเป็นลักษณะการประนีประนอมระหว่างระบอบอำนาจใหม่กับระบบเก่าที่ยังดำรงอยู่

รัฐบาลภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ได้พยายามสร้างอุดมการณ์ประชาธิปไตยขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการรณรงค์ให้ประชาชนรู้จักเข้าใจรัฐธรรมนูญ ควบคู่ไปกับสัญลักษณ์เดิมที่เคยมีอยู่ ได้แก่ "ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ" รัฐต้องพยายามให้การศึกษาต่อประชาชนให้เกิดการรับรู้และเกิดสำนึกถึงบทบาทภาระหน้าที่ตลอดจนสิทธิในฐานะประชาชนผู้เป็นเจ้าของประเทศ ในขณะเดียวกันรัฐได้พยายามปรับเปลี่ยนสิ่งต่าง ๆ ที่ขัดขวางอุดมการณ์ประชาธิปไตย โดยการใช้กฎหมายสูงสุด คือ รัฐธรรมนูญ อันเป็นสัญลักษณ์ใหม่ และเป็นศูนย์กลางอำนาจใหม่แทนศูนย์กลางอำนาจดั้งเดิมในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

เครื่องมือที่สำคัญประการหนึ่งในการสร้างอุดมการณ์ใหม่ให้สามารถเจาะลึกลงไปในสังคมได้อย่างรวดเร็วและได้ผลก็คือ ระบบการศึกษา ในสมัยการสร้างรัฐชาติแบบใหม่ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องกล่อมเกลาราชชนให้เข้าถึงจุดมุ่งหมายและอุดมการณ์ของรัฐมาแล้ว (วารุณี โอสถานนท์, 2524:196-200) ในสมัยนี้ก็เช่นกัน รัฐบาลของคณะราษฎรได้เร่งรัดจัดการศึกษาและให้ความสำคัญในการกำหนดอุดมการณ์ต่าง ๆ ตามจุดมุ่งหมาย ซึ่งมีการกำหนดหน้าที่ของคณะราษฎรในหลัก 6 ประการว่า "จะให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร" ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเพียงสองเดือน คณะราษฎรได้จัดตั้งสภาการศึกษาขึ้นเมื่อวันที่ 29 สิงหาคม 2475 ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของกระทรวงธรรมการ และได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ ระบุสิทธิและอำนาจในการจัดการศึกษาของรัฐว่า "รัฐย่อมทรงสิทธิในการให้การศึกษาแก่พลเมือง รัฐจึงทรงไว้ซึ่งอำนาจควบคุมอบรมสั่งสอนกุลบุตรกุลธิดา ในโรงเรียนของรัฐ โรงเรียนประชาบาล และโรงเรียนราษฎร" (กระทรวงศึกษาธิการ:314)

การส่งเสริมอุดมการณ์ใหม่ในระบบการศึกษา ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นั้น จะเห็นได้จากการใช้ความพยายามในการจัดการศึกษาให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมาย ในการประชุมข้าหลวง

จังหวัดครั้งที่ 6 ปี พ.ศ. 2479 พระศิโรตสสารวิศวรรรม ผู้แทนกระทรวงธรรมการ ได้แถลงนโยบายว่า

... ให้มีแบบเรียนที่มีเนื้อเรื่อง ประวัติของผู้กล้าหาญประเทศสยาม ... ให้มีคุณธรรมเป็นเครื่องส่งเสริมให้เกิดความรักชาติ...พานักเรียนไปดูสถานที่สำคัญๆ ให้เห็นไปในทางกอบกู้และทรงไว้ซึ่งอิสรภาพของไทย การถูกทำลายหรือถูกข่มเหงจากศัตรูเพื่อให้รู้สึกค่าความเป็นไทย...พาไปดูศิลปะของชาติ...ให้ได้สำนึกว่าบรรพบุรุษของเราก็มีความสามารถ...แสดงว่าเรามีรกรากเช่นชาติที่เจริญทั้งหลาย...ผู้พา...ต้องพยายามกล่อมเกลานักเรียนเห็นซึ่งถึงความมุ่งหมาย...มิใช่แต่เพียงพาไปดูกองอิฐหักกากปูน...เมื่อครั้งข้าพเจ้าได้มีโอกาสไปดูงานในญี่ปุ่น ก็ได้เคยพบหมูนักเรียน...เดินทางไปดูสถานที่สำคัญของเขา...ท่านย่อมทราบดีแล้วว่าชาวญี่ปุ่นเป็นผู้รักชาติอย่างเอกอุเพียงใด...ภายในโรงเรียน ควรให้มี...เสาธง...และข้อความ...เช่น "รักชาติยิ่งชีพ" หรือ "ใครราน ใครรุกดาวแดนไทย" "เอกราชคือเจดีย์ที่เราบูชา"...จารึกอยู่ในที่เห็นชัด และควรแต่งเพลงร้องสำหรับโรงเรียนให้เป็นทำนองเพลงปลุกใจให้เกิดความสามัคคีและระลึกถึงชาติ... (หจข.มท. เลขที่ 2.2. 14/12)

ในส่วนของ "ครู" ผู้มีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังความคิดดังกล่าวแก่นักเรียนนั้น รัฐบาลได้จัดให้มีการอบรมครูในหมวดวิชาหน้าที่พลเมือง เมื่อ พ.ศ. 2483 ให้ครูได้ทำหน้าที่อบรมนักเรียนด้านศีลธรรม หน้าที่ต่อครอบครัว สังคม และรัฐ เช่น การเชื่อฟังคำสั่งเจ้าหน้าที่รัฐบาล การเคารพและปฏิบัติตามรัฐนิยม การเสียสละเลือดเนื้อและชีวิตเพื่อชาติ และการเลือกตั้ง ในหมวดวิชาประวัติศาสตร์ มีการเน้นพระราชประวัติและพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์ที่เป็นมหาราชทุกพระองค์ เน้นหัวข้อการเสียกรุง 2 ครั้ง ตลอดจนการเสียดินแดนแก่ต่างชาติในสมัยรัตนโกสินทร์

ในหลักสูตรแบบเรียน มีการพยายามอธิบายเรื่อง รัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นลักษณะใหม่ในการปกครองในฐานะที่รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้อบังคับการปกครองประเทศ ตลอดจนอธิบายความเกี่ยวพันการใช้อำนาจของพระมหากษัตริย์ว่า "นักเรียนควรเข้าใจว่า พระราชอำนาจทุกอย่างของพระมหากษัตริย์ตามที่กล่าวมานั้น พระมหากษัตริย์จะใช้โดยลำพังพระองค์เองไม่ได้ รัฐธรรมนูญจำกัดให้พระองค์ทรงใช้พระราชอำนาจในทางปกครองโดยคณะรัฐมนตรี" (เรื่องเดียวกัน) เนื่องจากรัฐธรรมนูญเป็นคำที่เข้าใจยาก กรมตำราจึงทำคู่มือการสอนนักเรียนระดับประถมในเรื่องรัฐธรรมนูญ โดยเน้นว่า "ขอให้ครูถือเป็นคำความเท่านั้น เมื่อเวลาจะสอนขอให้ครูเตรียมเรื่องให้ดี ให้หาตัวอย่างและอธิบายตามหลักวิชาครูมาอธิบายความให้เหมาะสมแก่วัยเด็ก เพื่อเด็กจะได้เข้าใจได้ซึมซาบ" (เรื่องเดียวกัน)

สำหรับหลักสูตรวิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ รัฐบาลได้กำหนดจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนเพื่อ "ให้รู้จักประเทศไทยใกล้เคียง พอเป็นการเปิดหูเปิดตา...ให้รู้จักประวัติศาสตร์โดยย่อของชาติไทยว่าเดิมสืบกันมาแต่ไหน แล้วเปลี่ยนมาเป็นลำดับ จนตั้งลงเป็นหลักฐานดังปรากฏเป็นประเทศสยามทุกวันนี้ได้อย่างไร" (เรื่องเดียวกัน) หลักสูตรดังกล่าวนี้กำหนดไว้ตามนโยบายหลักของรัฐบาลเกี่ยวกับศึกษาค้นคว้าเพื่ออธิบายประวัติชาติไทย ซึ่งที่จริงแล้วการค้นคว้าในลักษณะนี้ซึ่งเกิดกระแสนิยมและการ

ค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับชาติไทย เสนอประวัติความเป็นมาของชนชาติไทย ได้เริ่มมาก่อนหน้านั้นแล้ว

อาจกล่าวได้ว่า ความสนใจในการอธิบายเรื่องราวของชนชาติไทยและถิ่นกำเนิดของคนไทยภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นความต่อเนื่องของความพยายามในการอธิบายเรื่องราวของชาติไทยตามโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติที่มีมาแล้วก่อนหน้านั้น ซึ่งเงื่อนไขสำคัญที่มีผลต่อการกำหนดประวัติศาสตร์ชาติ และโครงเรื่องเป็นผลมาจากการเกิดสำนึกในความเป็นรัฐแห่งเอกภาพ มีการรวมศูนย์กลางแห่งอำนาจ และปรากฏขอบเขตตามรัฐตามสภาพภูมิศาสตร์ที่แน่นอน สำนึกดังกล่าวส่วนหนึ่งเป็นปฏิกริยาตอบโต้กับการรุกรานของจักรวรรดินิยมตะวันตกที่แผ่อิทธิพลมากขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งส่งผลให้งานเขียนประวัติศาสตร์ชาติให้ความสนใจและแสวงหาหลักฐานในการอธิบายความเป็นมาเป็นไปของชาติเพิ่มมากขึ้น

จะเห็นได้ว่า โครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติ จากเดิมที่อธิบายความเป็นชาติไทยในลักษณะของชาติที่เป็นเอกภาพ มีศูนย์กลางอำนาจที่แน่นอน โดยการนำของกษัตริย์งานเขียนทางประวัติศาสตร์ในทศวรรษ 2470 เป็นยุคที่ประเทศผ่านพ้นจากวิกฤตการณ์ของการรุกรานจากลัทธิการล่าอาณานิคม เริ่มเกิดการขยายภาพของชนชาติไทยให้ยิ่งใหญ่ขึ้น โดยเฉพาะการเน้นเรื่องความต่อเนื่องในความรุ่งเรืองและความยิ่งใหญ่ของชาติไทย ซึ่งถูกอธิบายโดยปรากฏกระแสชาตินิยมแทรกเข้ามา

กระแสความคิดชาตินิยม จะพบได้ในการเขียนประวัติศาสตร์ชาติไทย ทศวรรษที่ 2470 ในงานหลักไทยของขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธ์) ซึ่งตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2471 โดยอาศัยแนวคิดของนักวิชาการชาวตะวันตก คือ วิลเลียม คลิฟตัน ดอตต์ ในงานเรื่อง The Tai Race : The Elder Brother of the Chinese (พ.ศ. 2452) และ W.A.R. Wood ในงานเรื่อง A History of Siam (พ.ศ. 2467) (กาญจนิละองศรี, 2524:45) ขุนวิจิตรมาตราได้แสดงให้เห็นความยิ่งใหญ่ของคนไทย โดยเสนอว่า ไทยเป็นเชื้อชาติมองโกล อันเป็นชนเผ่าแรกๆ ที่เจริญขึ้นในโลก ชนชาติไทยนี้ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเทือกเขาอัลไต และระยะต่อมาได้พัฒนาขึ้นเป็นชุมชนเกษตรกรรมอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำฮวงโห หรือแม่น้ำเหลือง กับลุ่มแม่น้ำยั้งจื่อ หรือแยงซีเกียง เกิดเป็นนครรัฐที่สำคัญ 3 นครรัฐ คือ นครลุง นครปา นครเจี้ยว อันแสดงถึงความเจริญก้าวหน้าของชนชาติไทย ซึ่งถ้าหากเปรียบเทียบทางด้านความเจริญแล้ว จะสามารถเทียบได้กับอารยธรรมลุ่มแม่น้ำไนล์ อันเป็นอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ของโลก ในขณะที่ชนชาติไทยมีพัฒนาการความเจริญรุ่งเรืองสูงนั้น ชาวจีนยังคงล้าหลังเป็นเพียงพวกเร่ร่อนเท่านั้น ในอดีตชาวจีนถึงกับเรียกชนชาติไทยอย่างยกย่องว่า "ไต" หรือ "ไต" อันหมายถึงผู้ยิ่งใหญ่หรือมหาอำนาจ อย่างไรก็ตาม อาณาจักรของชาวไทยระยะแรก บริเวณลุ่มแม่น้ำทั้งสองแห่งนั้น ดำรงอยู่ได้ไม่ตลอด โดยเฉพาะเมื่อนครลุงต้องเสียให้แก่จีน ในราว 300 ปีก่อนพุทธกาล จึงเกิดการอพยพลงใต้เป็นครั้งแรกของชนชาติไทย นับจากนั้นงานของขุนวิจิตรมาตราได้ดำเนินเรื่องในลักษณะเดียวกัน คือการเล่าเรื่องการอพยพเพื่อหนีการรุกรานของจีนลงมาทางตอนใต้ การสร้างอาณาจักรใหม่ของไทย และเผชิญการรุกรานของจีนเป็นระยะๆ ทำให้ชนชาติไทยต้องถอยร่นลงได้มาเรื่อยๆ จนกระทั่งมาตั้งมั่นอยู่ในสยามสุวรรณภูมิทางตอนเหนือ ในพุทธศตวรรษที่ 12-13 (ขุนวิจิตรมาตรา, 2510:20) สืบต่ออาณาจักรไทยเรื่อยมา

ลักษณะการเสนอประวัติศาสตร์ชาติไทยของขุนวิจิตรมาตรานั้น มีวิวัฒนาการต่อเนื่องกันเป็นลำดับ

ในรูปแบบของประวัติศาสตร์การก่อตั้งอาณาจักรของชนชาติไทยและกษัตริย์ราชวงศ์ต่างๆ การอธิบายเรื่องชาติไทยของขุนวิจิตรมาตราเป็นตัวอย่างของการสร้างความรู้สึกชาตินิยมในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ชาติ คือความพยายามที่จะประกาศถึงความยิ่งใหญ่ของชนชาติไทย และตอบโต้ต่อกระแสการเมืองภายนอก โดยเฉพาะจีน ซึ่งขุนวิจิตรมาตรากล่าวไว้ว่า "เข้ามาในประเทศทางใต้ประดุจกระแสน้ำในมหาสมุทรมากเข้าทุกขณะ" (ขุนวิจิตรมาตรา, 2510:265) ซึ่งหากแปลความหมายของหลักไทยแล้ว จะหมายถึง หลักในการช่วยคำจุนและดำรงอยู่ของชาติไทยโดยมีอุดมการณ์ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ทั้งสามประการประกอบกันเป็นหลักของชาติ โดยยังคงมีศูนย์กลางอยู่ที่พระมหากษัตริย์ เพราะพระมหากษัตริย์เป็นหัวหน้ารวมมนุษย์ชาติไทยตั้งเป็นปึกแผ่นขึ้นในยุคโบราณประวัติ... และเมื่อชาติไทยตั้งมั่นลงได้ในแคว้นสุวรรณภูมิแล้ว อิศราภาพของชนชาติไทยได้สลายไปหลายครั้ง แต่มีพระมหากษัตริย์เป็นหัวหน้ากู้ได้เสมอ" (ขุนวิจิตรมาตรา, 2510:265)

นอกจากนี้พระมหากษัตริย์ยังทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และทำให้ไทยสยามเป็นหัวหน้าพระ พุทธศาสนา เพราะเป็นประเทศอิสระประเทศเดียวที่ถือศาสนาพุทธ (ขุนวิจิตรมาตรา, 2510:265) และยืนยัน ว่า พระมหากษัตริย์เป็นของจำเป็นสำหรับชาติเพราะ "พระเจ้าแผ่นดินย่อมเป็นสง่าของชาติ ทำให้ชาติมีอำนาจเป็นที่นับถือและยำเกรงของชาติอื่น" (ขุนวิจิตรมาตรา, 2510:265) และ "ขอเตือนไทยถึงความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เพราะความรักย่อมมีผลไปถึงความมั่งคั่งของชาติไทย" (ขุนวิจิตรมาตรา, 2510:265)

หนังสือหลักไทย มุ่งย้ำความยิ่งใหญ่ของชาติ และการเชิดชูสถาบันอันสำคัญของชาติ ซึ่งขณะนั้นกำลังเผชิญกับการทำทลาย จึงทำให้หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือประวัติศาสตร์ที่ได้รับพระราชทานรางวัลจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยได้รับประกาศนียบัตรวรรณคดีราชบัณฑิตยสถานใน พ.ศ. 2471 (ขุนวิจิตรมาตรา, 2510:265)

หลังจากงานของขุนวิจิตรมาตราตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2471 ในช่วงปลายทศวรรษปรากฏงานค้นคว้าเรื่องชาติไทยในลักษณะเดียวกันออกมาหลายเล่ม ได้แก่ งานของหลวงโกษากรณวิจารย์ (บุญศรี ประภาศิริ) เรื่อง วิเคราะห์เรื่องเมืองไทยเดิมภาค 1 ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2478 งานเรื่องเมืองทองหรือสุวรรณภูมิของขุนศิริวัฒนอาณาตราช (ผล ศิริวัฒนกุล) ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2479 (ขุนศิริวัฒนอาณาตราช, 2479:คำนำ) งานของหลวงวิจิตรวาทการ เรื่อง สยามกับสุวรรณภูมิ ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2476 งานของพระยาอนุমানราชธน เรื่อง เรื่องของชนชาติไทย ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2483 นอกจากนี้ในช่วงรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2481-2487) การเผยแพร่ความเป็นมาและเรื่องราวของชาติไทยยังปรากฏในรูปแบบของเพลงประวัติศาสตร์และบทละครประวัติศาสตร์เพื่อปลุกเร้าความรู้สึกที่ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในความยิ่งใหญ่ของชาติ โดยมีหลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้ดำเนินการ

งานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชนชาติไทยในระยะนี้ ยังคงเป็นลักษณะเดียวกันกับงานของขุน วิจิตรมาตรา ได้แก่ การยืนยันถึงความยิ่งใหญ่ของชนชาติไทย ตั้งแต่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศจีน จะแตกต่างกันก็เพียงแนวคิดและทฤษฎีถิ่นกำเนิดดั้งเดิมของชนชาติไทยเท่านั้น ที่แตกต่างกัน เช่น ขุนวิจิตรมาตราเสนอว่าถิ่นฐานเดิมของไทยอยู่บริเวณเทือกเขาอัลไต แต่หลวงวิจิตรวาทการมีความเห็นขัดแย้งเสนอว่าน่าจะอยู่บริเวณมณฑลเสฉวน และล่องเลยไปถึงเคยตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณปัจจุบันก่อนที่จะอพยพ

ขึ้นเหนือ และกลับลงมาในภายหลัง แต่งานต่างๆ ก็เสนอภาพแห่งความยิ่งใหญ่ในอดีตของชนชาติไทยเช่นเดียวกัน

ความรู้สึกชาตินิยมในงานเขียนประวัติศาสตร์ชาติช่วงนี้ได้ขยายออกเป็นความรู้สึกที่ปรีดี พนมยงค์ เรียกว่า เชื้อชาตินิยม (กาญจณี ละอองศรี, 2524:4-25) กล่าวคือ การพยายามอ้างสิทธิความเป็นเจ้าของดินแดนในแหลมอินโดจีน ขึ้นไปจนถึงบริเวณที่เชื่อว่าเป็นถิ่นฐานดั้งเดิมของไทยในดินแดนประเทศจีน โดยกล่าวว่าเป็นของชนชาติไทย งานเขียนหลายชิ้นในขณะนี้ต้องการพิสูจน์ "ความเป็นเจ้าของ" ในดินแดนแคว้นต่างๆ ตลอดจนอาณาจักรต่างๆ ในแหลมทอง เช่น ใงานเรื่อง เมืองทอง หรือสุวรรณภูมิ ของขุนศิริวัฒนาอาณาทรร นอกจากจะยืนยันเรื่องความยิ่งใหญ่ของชาติไทยแล้ว จุดมุ่งหมายสำคัญของหนังสือก็คือ การพิสูจน์ว่าเมืองไทยเป็นเจ้าของดินแดนสุวรรณภูมิ อันเป็นดินแดนสำคัญของการเผยแพร่พุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช โดยขุนศิริวัฒนาอาณาทรรได้ใช้เอกสารประเภทต่างๆ พิสูจน์ยืนยันความเป็นเจ้าของดินแดนดังกล่าวของไทย โดยอ้างเหตุผลทางด้านการค้า การเผยแพร่ศาสนา หลักฐานโบราณวัตถุ เส้นทางคารอพพ การตั้งถิ่นฐานที่ปรากฏในตำนาน และให้ข้อสรุปว่าสุวรรณภูมิเป็นประเทศที่อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่นครปฐม (ขุนศิริวัฒนาอาณาทรร, 2479) ซึ่งปฏิเสธการอ้างว่าสุวรรณภูมิเป็นดินแดนของมอญ หรือพม่า และด้วยการที่เมืองไทยเป็นที่ตั้งของดินแดนสุวรรณภูมิ จึงกลายเป็นศูนย์กลางการเผยแพร่พุทธศาสนาไปยังดินแดนต่างๆ รวมทั้งมอญและพม่าก็รับเอาความเจริญทางพุทธศาสนาไปจากนครปฐม ดังตัวอย่างเช่นในสมัยพระเจ้าอโนธามังฉ่อ กษัตริย์พม่า ก็ได้รับเอาความเจริญทางพุทธศาสนาไปจากไทย (ขุนศิริวัฒนาอาณาทรร, 2479)

งานเขียนของพระยาอนุমানราชธน เรื่อง เรื่องของชาติไทย ได้รับการตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2483 ได้แสดงให้เห็นความรู้สึกชาตินิยมชัดเจน ดังความว่า "บรรพบุรุษของเราพากันอพยพข้ามแม่น้ำโขงมา แล้วสร้างบ้านแปลงเมืองอยู่แถวนี้ คือเมืองเชียงแสนหลวง...ทำไมบรรพบุรุษของเราจึงยกข้ามแม่น้ำโขงมา มีเหตุ การณ์อะไรหรือ เหลียวแลข้ามพากไปโน้นนั่นก็ดินไทย โนนก็ดินไทย ถัดขึ้นไปอีกก็ดินไทย" (เสฐียรโกเศศ, 2483:2-3)

ในหนังสือเรื่องนี้ พระยาอนุমানราชธนได้เสนอเรื่องราวของชาติไทยนับตั้งแต่อยู่ในประเทศจีน และกล่าวถึงแคว้นต่างๆ ที่ "เป็นของคนไทย" นับลงมาตั้งแต่ต้นครรัฐแถบลุ่มแม่น้ำเหลือง ก่อนจะถอยร่นลงมาเป็นอาณาจักรอัยลาว น่านเจ้า สิบสองจุไทย ล้านช้าง ลงมาถึงบริเวณดินแดนภาคเหนือของไทยในปัจจุบัน สร้างอาณาจักรโยนกเชียงแสน และลานนา อันเป็นอาณาจักรแรกของไทยในดินแดนประเทศไทย (เสฐียรโกเศศ, 2483:2-3)

พระยาอนุমানราชธนได้เสนอว่า ดินแดนตั้งแต่แคว้นยูนนานใต้ สิบสองปันนา สิบสองจุไทย หลวงพระบาง รัฐฉาน และลานนา หากไม่มีการแบ่งอาณาเขตทางการเมืองแล้วจะเป็นแผ่นดินที่มีชนชาติเดียวกันตลอด (เสฐียรโกเศศ, 2483:2-3) นอกจากนี้ยังได้เสนอว่า คนไทยอพยพเข้ามาสร้างอาณาจักรหรือแคว้นต่างๆ ทั้งโดยการแทรกซึมลงไปกับชนชาติดั้งเดิม เช่น มอญ ละว้า ข่า หรือโดยการต่อสู้ทำสงครามประกาศเอกราช หรือการสร้างบ้านแปลงเมือง ซึ่งเป็นที่มาของอาณาจักรโยนก เรื่องราวของพระเจ้าพรหมที่ขับไล่ขอมออกไป และเรื่องราวของพระร่วงหรือพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ที่ประกาศเอกราชจาก

ขอมและก่อตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้น (เสฐียรโกเศศ, 2483:2-3)

การเกิดขึ้นของงานเขียนที่อธิบายเรื่องของชาติไทยแบบชาตินิยม แม้เนื้อหาส่วนใหญ่จะเน้นที่การสร้างภาพของชาติไทยให้ยิ่งใหญ่ และแสดงความรุ่งเรืองของชาติอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันกระแสการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ไม่พบความเปลี่ยนแปลงที่เด่นชัดในเนื้อหาประวัติศาสตร์ชาติไทย เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับงานที่แพร่หลายในระบอบกษัตริย์ 2470 กับระยะหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 แล้ว พบว่างานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาติไทยมีเนื้อหาหลักเป็นศูนย์กลางแห่งรัฐชาติไทย เช่น หลักไทย ของขุนวิจิตรมาตรา ในปี 2471 ยังคงยกย่องเชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะสถาบันอันสำคัญของรัฐชาติไทย นอกจากนี้ยังปรากฏงานเขียนลักษณะเดียวกัน เช่น การปกครองของสยามของพระยาประมวฬวิชาพูล (พ.ศ. 2477) หรืองานของ ม.ร.ว. ทรงสุจริต นวรัตน์ ในงานเขียนเรื่องสยามรัฐประวัติ (พ.ศ. 2479) เป็นต้น ครั้งเมื่อจอมพล ป. ได้ก้าวขึ้นมาใช้อำนาจทางการเมืองนับแต่ปี 2481 เป็นต้นไป ประวัติศาสตร์ชาตินิยมยิ่งเข้มข้นมากขึ้น นั่นคือความคิดเกี่ยวกับรัฐชาติไทยที่เน้นความสำคัญของชาติไทยที่เข้มแข็งยิ่งใหญ่ควบคู่ไปกับตัวผู้นำคือ จอมพล ป. เอง การปรากฏของประวัติศาสตร์นิพนธ์เช่นนี้ เช่น งานของสังข์ พัธโนทัย ที่เขียนขึ้นในช่วง 2481-2487 ในฐานะข้าราชการกรมโฆษณาการ เสนออุดมการณ์ชาตินิยมแบบเน้นผู้นำอย่างเด่นชัด อาทิ งานเขียนเรื่องบุคคลตัวอย่างของไทย บุคคลตัวอย่างของโลก ศักดิ์ไทยในร้อยปี หรืองานเขียนของหลวงวิจิตรวาทการ อันถือเป็นตัวแทนของประวัติศาสตร์ไทย เรื่องรัฐชาติไทยแบบชาตินิยมที่พัฒนาขึ้นไปถึงระดับชาตินิยมรุนแรงในระยะต่อมา

นโยบายสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 แม้คณะราษฎรจะพยายามสร้างสังคมไทยขึ้นมาใหม่ตามนโยบายและหลักการของคณะราษฎรด้วยวิธีการต่างๆ แต่การดำเนินการในหลายๆ เรื่องต้องประสบปัญหาและอุปสรรค ซึ่งเป็นอุปสรรคจากปฏิกิริยาคัดค้านของกลุ่มชนชั้นนำเดิมที่ยังมีรากความคิดและผลประโยชน์จากระบบสังคมแบบศักดินาเดิม และอุปสรรคจากความขัดแย้งในหมู่คณะราษฎรด้วยกันเอง ระบบเศรษฐกิจใหม่ตามเค้าโครงเศรษฐกิจของปรีดี พนมยงค์ ถูกคัดค้านและล้มไปในที่สุด การแก้ปัญหาเศรษฐกิจเพื่อสร้างระบบเศรษฐกิจใหม่ และแก้ปัญหาความยากจน ความด้อยการศึกษาของคนส่วนใหญ่ยังไม่อาจดำเนินไปสู่เป้าหมายได้ ความตื่นตัวด้านจิตสำนึกของประชาชนก็มีไขว่คว้าปลุกสร้างขึ้นมาได้ง่ายในช่วงระยะเวลาไม่กี่ปี ระบบรัฐสภาประสบปัญหาจากการขัดแย้งแก่งแย่งอำนาจกันหลายครั้ง รัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนาไม่สามารถบริหารประเทศตามนโยบายที่วางไว้ได้ ความไม่มีเสถียรภาพทางการเมืองของรัฐบาลเปิดโอกาสให้กลุ่มนายทหารหนุ่มมีบทบาทในทางการเมืองมากขึ้นทุกที ประกอบกับเหตุการณ์ของโลกทวีความวิกฤตขึ้นมีผลต่อการเปิดช่องทางให้กับการใช้อำนาจเผด็จการทหาร ภาวะดังกล่าวทำให้จอมพล ป. ขึ้นมาใช้อำนาจในตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

ระยะที่จอมพล ป. ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีครั้งแรก (2481-2487) จอมพล ป. มีความปรารถนาแรงกล้าในการสร้างชาติ "เพื่อนำไทยไปสู่ความเป็นมหาอำนาจทัดเทียมอารยประเทศ" มีการ

ประกาศนโยบายอย่างเปิดเผย ดังการสร้างสำนึกเกี่ยวกับ "ชาติ" ของคณะราษฎรที่ปลุกฝังในหมู่ประชาชนชาวไทย ความว่า

...พลเมืองทุกคนคือหน่วยที่สำคัญของชาติ และได้รวมกันเป็นชาติ ดังนั้น พลเมืองทุกคนนอกจากมีสิทธิและจะต้องมีหน้าที่ เพื่อจะทำให้ชาติเจริญ การรับผิดชอบภายในและต่อหน้าที่ของตน อันจะต้องรักและถนอมชาติ กระจายอยากที่จะทำให้แก่บ้านเมืองของตนดำเนินไปโดยเรียบร้อย และเจริญก้าวหน้าทัดเทียมอารยประเทศทั้งหลาย โดยไม่ประพฤติดนเป็นที่ยึดขวางต่อความเจริญก้าวหน้า ต้องปรักปรำเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน รักพวกเดียวกัน รักแผ่นดินที่เราอยู่ และรักหน่วยสำคัญคือชาติ (กระทรวงธรรมการ, 2480:ก.16)

รัฐบาลคณะราษฎรจัดให้มีโครงการอบรมเด็กและโครงการอบรมประชาชนให้รักชาติ ใน พ.ศ. 2478 โครงการอบรมเด็กนั้นให้กระทรวงธรรมการดำเนินการ คือ ให้ใช้แบบเรียนที่มีเนื้อเรื่องประกอบด้วยประวัติผู้กล้าหาญของชาติ เกี่ยวกับคุณธรรมที่ช่วยส่งเสริมให้รักชาติ นอกจากนี้ภายในโรงเรียนจัดให้มีสิ่งของที่ระลึกถึงชาติด้วย ฯลฯ ส่วนโครงการอบรมประชาชนมอบให้สำนักนายกรัฐมนตรีดำเนินการ ได้แก่ การจัดให้มีการหล่ออนุสาวรีย์ผู้เสียสละและทำคุณประโยชน์ต่อชาติ การชักชวนให้พลเมืองเคารพธงชาติ และประดับธงชาติในวันสำคัญ เป็นต้น

เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ขึ้นบริหารประเทศ กิจกรรมทางด้านทหารและการปลุกฝังความรู้สึกชาตินิยมก็ได้ถูกเน้นย้ำมากขึ้น มีการดำเนินงานในด้านเศรษฐกิจและการเมืองต่อคนจีน โดยชี้ให้เห็นว่าคนจีนเป็นภัยต่อเศรษฐกิจดังกล่าว ได้เป็นแนวทางปฏิบัติต่อมาในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่เน้นเศรษฐกิจแบบชาตินิยมตั้งแต่ระดับพื้นฐานของราษฎร มีการปฏิบัติทุกวิถีทางที่จะทำให้คนไทยมีอาชีพ กล่าวคือ มีการจัดหางานและสงวนอาชีพไว้ให้แก่คนไทย 27 ชนิด การขับไล่คนต่างด้าวออกจากจังหวัดต่างๆ เพื่อให้คนไทยเข้าดำเนินงานแทน ดังเช่น การขับไล่คนต่างด้าวออกจากจังหวัดอุดรดิตถ์ แพร่ ลำปาง เชียงใหม่ เชียงราย เป็นต้น (จอมพล ป. พิบูลสงคราม, 2486:173) การออกกฎหมายและพระราชบัญญัติให้คนไทยประกอบอาชีพ จนกระทั่งถึงระดับรัฐ คือการดำเนินการโอนกิจการของต่างชาติมาเป็นของรัฐบาลเกือบทั้งหมด เช่น การจัดตั้งบริษัทข้าวไทย การจัดตั้งองค์การสวนยางพารา รวมทั้งการตั้งรัฐวิสาหกิจขึ้นอีกหลายแห่ง ได้แก่ โรงงานท่ากระดาศ โรงงานทำน้ำตาล โรงงานบุหรี โรงงานสุรา เป็นต้น (ภูวดลทรงประเสริฐ, 2519:79-81)

สำหรับแนวการพัฒนาชาติทางด้านสังคมและวัฒนธรรมนั้น จากการศึกษาในระบอบใหม่เห็นความสำคัญที่ว่า พลเมืองทุกคนคือองค์ประกอบของชาติ ดังนั้น ชาติที่จะเจริญได้จึงต้องมีทรัพยากรคนที่มีคุณภาพ และปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้พลเมืองเป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพต่อชาติคือการศึกษา ซึ่งคณะราษฎรได้ตระหนักเป็นอย่างดี ดังจะเห็นจากการที่การศึกษาเป็นหลักการหนึ่งในหลัก 6 ประการ การศึกษาจึงเป็นความสำคัญและมีความจำเป็นต่อการที่จะทำให้ชาติเจริญและก้าวหน้า เพราะโดยหน้าที่พื้นฐานหลักของการศึกษาคือการแปรสภาพทรัพยากรคนตั้งแต่จุดเริ่มต้นมาสู่สภาพการเป็นพลเมืองดีที่รัฐพึงปรารถนา ให้มีความคิดและปฏิบัติสอดคล้อง ตลอดจนประสานกับนโยบายรัฐในแนวทางเดียวกัน อีกประการหนึ่งคือ

การศึกษามีความสำคัญต่อการแปรสภาพทรัพยากรคนไปสู่สภาพการเป็นกำลังคนที่มีทักษะในการประกอบกิจกรรมที่รัฐได้วางไว้ การศึกษาจึงมีบทบาททั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการพัฒนาชาติ

แต่กระนั้นก็ตาม บทบาทของการศึกษาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองกลับเด่นชัดที่จะทำหน้าที่สร้างเสริมความคิดอุดมการณ์ใหม่ให้เกิดขึ้นแก่พลเมืองมากกว่าทำหน้าที่พัฒนาากำลังคนเพื่อตอบสนองกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ กล่าวคือ มีการเร่งขยายการศึกษาภาคบังคับเพื่อให้ทันกับบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ การริเริ่มก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง การเปลี่ยนแปลงหลักสูตร เนื้อหาแบบเรียนเพื่อที่จะบรรจุอุดมการณ์ใหม่ลงในการเรียนการสอน โดยมี "ครูเป็นผู้สร้างชาติ...ที่จะต้องเป็นผู้ที่ถึงพร้อมซึ่งคุณลักษณะที่จะปรุ้งแต่งศิษย์ให้เป็นคนที่ชาติพึงประสงค์" (หจช. ศธ. 39-3) ประการสำคัญคือ การกำหนดนโยบายการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นเพื่อมุ่งตอบสนองทางด้านการเมืองเป็นสำคัญและเมื่อถึงสมัยของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม นโยบายการศึกษาผู้ใหญ่ก็ได้รับการดำเนินงานจัดอย่างเป็นทางการ

ในด้านศิลปวัฒนธรรม รัฐบาลได้ผลักดันให้การศึกษาที่มีบทบาทที่จะทำหน้าที่กล่อมเกลาลพลเมืองให้หันมานิยมศิลปะยุคใหม่แทนประเพณีนิยมของเจ้าหม่อมขุนนาง โดยรัฐบาลได้จัดตั้งหน่วยงานซึ่งทำหน้าที่นี้คือ กรมศิลปากร มีหลวงวิจิตรวาทการดำรงตำแหน่งอธิบดี ใน พ.ศ. 2476 และได้ดำเนินงานจัดตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์เพื่อสอนศิลปะทุกแขนง รวมทั้งการละครและดนตรี โดยผสมผสานกับแบบตะวันตก การเรียนรู้อัตลักษณ์วัฒนธรรมดังกล่าวนี้รัฐบาลเชื่อว่าเป็นสิ่งที่สามารถทำให้พลเมืองรักและภูมิใจในชาติของตน รวมไปถึงการได้รับความนิยมนานาประเทศอีกด้วยว่า ชาติไทยมีความเจริญและมีวัฒนธรรมเป็นของตนเองมาแต่โบราณกาล (หจช. ศธ. 0701.29/9)

สำหรับราษฎรโดยทั่วไป รัฐบาลจัดให้มีการแสดงละครให้ชมในเรื่อง เลือดสุพรรณ ศึกกลาง รามัญ บทละครเหล่านี้สะท้อนออกถึงการเร่งเร้าให้เกิดความรู้สึกรักชาติ การคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม การมีจิตใจที่เข้มแข็ง และความสามัคคี (ประอรรัตน์ บุรณะมาตรา, 2528:93)

นอกจากนี้ จอมพล ป. ยังเน้นนโยบายด้านวัฒนธรรม โดยการสนับสนุนศิลปวัฒนธรรมและการปลูกฝังอุดมการณ์ใหม่ด้วยการเน้นด้านการศึกษาภายในองค์กรของรัฐ เช่น กระทรวงศึกษาธิการ หรือโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ กรมศิลปากร ในสมัยจอมพล ป. ใช้วิธีการสร้างศิลปวัฒนธรรมด้วยวิธี "รัฐนิยม" โดยชี้แจงเหตุผลว่า

...จำเดิมซึ่งได้ทำปฏิวัติซึ่งได้เริ่มมาตั้งแต่วันที่ 24 มิถุนายน 2475 เป็นต้นมา รัฐบาลไทยพยายามสร้างความถาวรให้สำเร็จลุล่วงไปได้หลายประการ เป็นต้นว่า ได้แก้ไขสนธิสัญญา ได้รับอิสรภาพในการเมือง การศาล และการเศรษฐกิจ ได้ก่อสร้างกำลังป้องกันชาติให้แข็งแรงยิ่งขึ้น เพิ่มพูนความมั่นคงในทางการคลัง การเกษตร และการพิทักษ์สันติสุข และอนามัยของประชาชนกับงานอื่นๆ หลายอย่าง อันเป็นปัจจัยแห่งความถาวร แต่ชาติจะดำรงอยู่อย่างถาวรโดยปราศจากความวัฒนาการนั้นไม่ได้...แต่การสร้างความถาวรกับความวัฒนาการนั้นวิธีการไม่เหมือนกัน การสร้างความถาวรอาจอาศัยกฎหมายบังคับได้ แต่การสร้างความวัฒนาการนั้น ไม่สะดวกที่จะใช้กฎหมาย รัฐบาลจึงได้จัดให้มีระเบียบอันหนึ่งขึ้นเรียกว่า "รัฐ

นิยม"(ทจช. ศธ. 0701.29/35)

การสร้างชาติด้วยวิธีรัฐนิยมนี้ เห็นได้ชัดว่าจอมพล ป. และหลวงวิจิตรวาทการได้ร่วมกันวางหลักและนโยบาย โดยมีหลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้ช่วยเหลือ โดยเสนอความเห็นต่อจอมพล ป. ว่า วิธีการสร้างศิลปวัฒนธรรมใหม่ของรัฐบาลชุดก่อนๆ โดยผ่านทางการศึกษาชั้นชา "กว่าจะได้ผลต้องใช้ระยะเวลา แต่วิธีการรัฐนิยมจะให้ผลเร็วทันใจกว่า" ในเวลาเดียวกันจอมพล ป. ก็เห็นว่า "อันวิถีทางที่จะทำให้ประชาชนปฏิบัติสิ่งที่ดีที่ชอบนั้นมีอยู่หลายทาง เริ่มด้วยแนะนำสั่งสอน ชักชวน และในที่สุดก็ถึงขั้นบังคับ" (ทจช. ศธ. 0701.29/35)

ในระยะแรก คือ พ.ศ. 2481-2485 รัฐบาลได้ใช้ท่าทีในการสร้างศิลปวัฒนธรรมใหม่ด้วยการชักชวน เช่น สนับสนุนให้มีการจัดงานแสดงศิลปกรรม ชักชวนให้คนไทยใช้เวลาว่างตอนกลางคืนด้วยการไปเที่ยวงานวัด ประกวดแผ่นโฆษณาเพื่อส่งเสริมศิลปกรรมและหัตถกรรมในครัวเรือน

นอกจากนี้รัฐบาลยังประกาศรัฐนิยมในเรื่องต่างๆ ปลีกย่อย เช่น ชักชวนให้ประชาชนสละทรัพย์เพื่อสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ชักชวนการสร้างสำนึกเพื่อความเป็นไทย เช่น ประกาศเรื่องเพลงชาติไทย เปลี่ยนชื่อประเทศและเรียกประชาชนว่า ไทย ประกาศชักชวนเรื่องกิจประจำวันของคนไทย เป็นต้น

ระยะที่สอง เป็นระยะที่รัฐบาลเปลี่ยนวิธีการจากชักชวนมาเป็นบังคับ ในช่วง พ.ศ. 2485-2487 มีการออกพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2485 ซึ่งแบ่งงานออกเป็น 5 หน่วย คือ สภาวัฒนธรรมทางศิลปวัฒนธรรม ทางจิตใจ ทางระเบียบประเพณี ทางวรรณกรรม และทางวัฒนธรรมฝ่ายหญิง

สิ่งที่รัฐบาลบังคับให้ประชาชนปฏิบัติในระยะนี้เช่น การแต่งกาย เลิกนุ่งโจงกระเบนมาแต่งสากลนิยม สวมหมวก สวมรองเท้า บังคับการใช้สรรพนาม บังคับการใช้ภาษาทั้งการพูดและภาษาเขียน รวมทั้งเข้าไปควบคุมรูปแบบเนื้อหาของศิลปกรรม โดยออกระเบียบการขออนุญาตการแสดง และการควบคุมการแสดง ไม่ว่าจะเป็นละคร โขน ลิเก ฯลฯ

ทางการเมือง รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังกรุยทางไปสู่การผูกขาดอำนาจและขจัดศัตรูทางการเมือง เช่น กำจัดข้าราชการที่นิยมเจ้าและปรบักษ์ทางการเมืองจอมพล ป. โดยการจัดตั้งศาลพิเศษสั่งลงโทษประหารชีวิตประชาชนถึง 18 คน ยกเลิกกระทรวงวัง เพื่อลดอำนาจพระมหากษัตริย์ และเจ้านายห้ามติดพระบรมฉายาลักษณ์ รัชกาลที่ 7 ยิ่งกว่านั้นยังฟ้องร้องพระองค์ท่านในข้อหาทรงใช้เงินของรัฐบาลโดยมิชอบ จำนวน 6 ล้านบาท และให้ศาลอายัดทรัพย์สินส่วนพระองค์ (ชาญวิทย์ จุลสารโครงการตำรา, 2518:57)

นโยบายทางการเมืองของจอมพล ป. เห็นได้ชัดว่า เป็นการพยายามสร้างความเป็นศูนย์กลางมาไว้ที่ตัวผู้นำ หลังจากตัดทอนและลดพระราชอำนาจและสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ เช่น พระบรมรูปออกไป แล้วแทนที่ด้วยการให้ประชาชนเคารพรูปจอมพล ป. แทน เช่น ตามโรงพยาบาลนตรี เป็นต้น และสร้างคำขวัญใหม่ คือ เชื้อผู้นำชาติพ้นภัย จากนั้นก็มีการเอาทั้งชาติและท่านผู้นำมารวมกันเป็นสัญลักษณ์แทนที่พระมหากษัตริย์ ดังสะท้อนจากข้าหลวงจังหวัดซึ่งมีบทบาทในการนำนโยบายรัฐบาลไปใช้กับประชาชน เช่น "...ถ้าเราพร้อมเพรียงทำตามรัฐบาลหรือผู้นำของเราว่าอะไรตามกันชาติไทยจะไม่มีอันตราย การฝ่า

ผืนดื้อดิ่งไม่ปฏิบัติตามที่ชาติขอร้องเพื่อความเจริญของชาติแล้วยอมเป็นเหตุนำมาต้องใช้อำนาจแล้วจะไปโทษใครไม่ได้...ส่วนมากว่าอะไรดีเราก็ตองติดตาม..." (หจข. มท. 5.5/1)

การแสดงออกถึงการสร้างชาติให้เป็นมหาอำนาจของจอมพล ป. ยังแสดงออกอย่างเด่นชัดในด้านการทหาร สถาบันทหารของไทยในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทหารเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน "...กองทัพไม่เพียงแต่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับป้องกันเอกราชของชาติเท่านั้น หากแต่ยังจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับเครื่องมือค้ำจุนพระราชอำนาจและพระราชบัลลังก์...ดังนั้น พระมหากษัตริย์ควรมีกองทัพที่เข้มแข็งและซื่อสัตย์คอยหนุนพระราชอำนาจ..." (พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, 2501:35)

คณะราษฎรได้ออกกฎหมายหลายฉบับเลิกระบบระเบียบในกองทัพและจัดระเบียบโครงสร้าง ที่สำคัญคือ กฎหมายประกาศกำหนดหน้าที่รัฐมนตรีกระทรวงกลาโหม 29 กรกฎาคม 2475 มีผลให้ทหารของพระเจ้าแผ่นดินเปลี่ยนมาเป็นทหารของรัฐธรรมนูญ เนื้อหาในกฎหมายฉบับนี้ระบุแน่ชัดว่า "จะไม่มีใครเป็นเจ้าของทหารแต่เพียงผู้เดียวอีกต่อไป" เพราะอำนาจในการโยกย้ายวางอัตรากำลังรบอยู่ในอำนาจของคณะกรรมการกลางกลาโหม 14 คน โดยต้องได้รับความยินยอมเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีจึงจะปฏิบัติได้ จากนั้นจึงมีการปลุกฝังอุดมการณ์ใหม่ว่า ทหารเป็นของรัฐธรรมนูญ ทหารมีหน้าที่พิทักษ์รัฐธรรมนูญ เมื่อถึงยุคสมัยจอมพล ป. สร้างชาติและพยายามสร้างสัญลักษณ์ความเป็นศูนย์กลางมาอยู่ที่ตัวผู้นำ ทหารก็เริ่มถูกดึงมาเป็นทหารของผู้นำ คำขวัญของทหารจึงเริ่มเปลี่ยนไปจาก "จงบำรุงกองทัพสยามไทย เพื่อความเป็นไทยของชาวไทย" หรือ "ทหาร คือความเป็นเอกราชของประเทศ" มาเป็น "หากชาติขาดผู้นำผู้แข็งแกร่งเอกราชแห่งชาตินั้นอยู่ได้โดยไหน"

หลวงวิจิตรวาทการกับประวัติศาสตร์ชาติแบบชาตินิยม

ชาตินิยม เป็นความหมายของความชื่นชมในความยิ่งใหญ่ ความเจริญรุ่งเรืองของชาติ รักความเป็นเอกราชของชาติ รักเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของชาติ หรือมีความเป็นเชื้อชาตินิยม หมายถึงการเชื่อมั่นในเชื้อชาติที่บริสุทธิ์ของตน ภูมิใจในเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ และขยายตัวไปถึงระดับการเห็นชนชาติของตนดีกว่าชนชาติอื่น นำไปสู่การปกป้อง เรียกร้อง จนถึงเอาผิดเอาเปรียบในกลุ่มสังคมของตนกลายเป็นลัทธิคลั่งชาติ

ความเป็นชาตินิยมเริ่มปรากฏในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การสร้างความรู้สึกชาตินิยม ซึ่งสะท้อนผ่านบทพระราชนิพนธ์เรื่องต่างๆ ต้องการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ มีจุดศูนย์กลางอยู่ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ เป้าหมายการโจมตีเน้นที่อิทธิพลทางเศรษฐกิจของคนจีน การแสดงความคิดเห็นชาตินิยมที่เน้นสถาบันกษัตริย์เป็นจุดศูนย์กลาง เริ่มลดความสำคัญลงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ผู้นำกลุ่มใหม่ตระหนักในความสำคัญของการสร้างจิตสำนึกใหม่ เพื่อรองรับศูนย์อำนาจที่เปลี่ยนแปลงไป กระบวนการสร้างศรัทธาและความชอบธรรมของกลุ่มผู้นำใหม่ถูกเน้นผ่านระบบการศึกษาและการสื่อสารแทบจะทุกรูปแบบ ตัวอย่างของอดีตอันเกรียงไกรแห่งชาติไทย นับแต่ก่อร่างสร้างตัวได้รับการโยงใยกับผู้นำที่เข้มแข็ง และเรื่องมาสู่ผู้นำในยุคสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่เน้นผู้นำแบบทหาร เช่น จอมพล ป. พิบูลสงคราม และจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

หลวงวิจิตรวาทการมีบทบาทอย่างมากในการกำหนดนโยบายแห่งการสร้างชาติ ทั้งในการกำหนดหลักสูตรเนื้อหาแบบเรียน ในฐานะรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ การค้นคว้าส่งเสริมด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี ศิลปวัฒนธรรม ในฐานะอธิบดีกรมศิลปากร สืบเนื่องมาจนถึงสมัยที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เข้าบริหารประเทศ หลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้ที่มีแนวความคิดชาตินิยมอย่างเด่นชัดไปกันได้กับการสร้างชาติให้เป็นมหาอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และการบูรณาการชาติของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ “ข้าพเจ้าเป็นชาตินิยมจริงๆ ข้าพเจ้าเป็นชาตินิยมมาตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 1 ยังเป็นชาตินิยมเมื่อถูกจับขังห้องร้องในตอนสุดสิ้นสงครามโลกครั้งที่ 2 และยังเป็นชาตินิยมอยู่จนถึงทุกวันนี้ ไม่มีโทษทัณฑ์หรือวิถีทางใดๆ จะมาเปลี่ยนข้าพเจ้าเป็นอย่างอื่นนอกจากชาตินิยมได้” (หลวงวิจิตรวาทการ, 2524:20) จากการได้รับมอบหมายให้ปลุกดันรักชาติในหมู่ประชาชน ก่อให้เกิดงานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่ตอบสนองต่อกระแสการเมือง โดยจะพบลักษณะชาตินิยมที่เน้นเชื้อชาติ (Racim) แสดงความยิ่งใหญ่ของชนในชาติ เช่น งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย สยามกับสุวรรณภูมิ การแปลความหมายของ ไท คือ ความยิ่งใหญ่และพบความรักชาติ (Patriotism) ที่ส่งเสริมความเป็นรัฐเอกราช เอกลักษณะ และวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเป็นชาติ เช่น งานเกี่ยวกับรัฐนิยมต่างๆ บทละคร และเพลงปลุกใจ ตลอดจนพบความหลงใหลในชาติ (Chauvinism) ที่แสดงออกถึงความเป็นชาตินิยมรุนแรงในด้านการขยายอาณาเขต การปกป้องผลประโยชน์ การใช้กำลังทางทหาร และการสร้างชาติให้เป็นมหาอำนาจสอดแทรกอยู่ เช่น ในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับแผนการรวมชนชาติไทยของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม การพยายามในการเรียกผู้คนที่ทั้งสองปากแม่น้ำโขงว่า ชาวไทย หรือในปาฐกถาเรื่องการเสียดินแดนไทยให้แก่ฝรั่งเศส

ลักษณะงานเขียนด้านประวัติศาสตร์ชาตินิยมของหลวงวิจิตรวาทการ มักจะสอดแทรกอยู่ทั่วไปตามผลงานต่างๆ ซึ่งสามารถมองเห็นอุดมการณ์ชาตินิยมอย่างเด่นชัด เช่น ในปาฐกถาเรื่องการเสียดินแดนไทยให้ฝรั่งเศส

“ประวัติศาสตร์ของชาติไทยนั้น เป็นประวัติแห่งการนองเลือด บรรพบุรุษของเราก่อร่างสร้างประเทศเป็นมรดกตกทอดมาถึงพวกเราจนทุกวันนี้ ท่านไม่ได้อาบเหงื่อต่างน้ำ ท่านอาบเลือดต่างน้ำ เราพันฝ่าอุปสรรคทั้งหลายมาด้วยเลือด เราดำรงอยู่เป็นไทยจนบัดนี้ได้ก็ด้วยเลือด จึงเป็นที่น่าเชื่อว่า ถ้าเราต้องการจะก้าวหน้าเติบโตใหญ่ต่อไป หรือให้ชาติไทยคงเป็นไทยอยู่นั้น เราก็ต้องใช้เลือดเหมือนกัน” (หลวง วิจิตรวาทการ, 2524:154)

นอกจากนี้บทละครอิงประวัติศาสตร์จำนวนมากที่ถูกสร้างขึ้น ยังแสดงความรู้สึกรักชาติ กล้าหาญ ความสามัคคี ความเสียสละเพื่อชาติ ไม่ว่าจะเป็นเลือดสุพรรณ ใน พ.ศ. 2479 เจ้าหญิงแสนหวี และน่านเจ้า ใน พ.ศ. 2481 พ่อขุนรามคำแหง ใน พ.ศ. 2499 เป็นต้น รวมทั้งงานด้านเพลงปลุกใจอิงประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงความเป็นมาของชาติไทย เช่น ดินตระกูลไทย ถิ่นไทย แหลมทอง เป็นต้น

บทบาทของหลวงวิจิตรวาทการ ในฐานะผู้สร้างความรู้รักชาตินิยมให้กับสังคมไทยเริ่มเป็นรูปร่างชัดเจน เมื่อครั้งที่ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร (พ.ศ. 2477-2484) โดยได้รับมอบหมายจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในสมัยนั้นให้กระทำการ “ปลุกดันรักชาติในหมู่ประชาชน” จากจุดเริ่มของนักวิชาการในระบบราชการได้กลายเป็นบันไดที่ทำให้หลวงวิจิตรฯ ได้เผยแพร่ความคิดเรื่องชาตินิยม โดยผ่านระบบการ

ศึกษา ด้วยสถานภาพทางสังคมที่ได้รับการยอมรับในชื่อตำแหน่งต่างๆ กัน เช่น อธิบดีกรมศิลปากร เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน อาจารย์วิชาประวัติศาสตร์ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาจารย์บรรยาย พิเศษมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ข้อคิดและผลงานที่ตีพิมพ์และที่แสดง หรือออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียงนั้น มีผลช่วยสร้างสำนึกของคนไทยในระยะดังกล่าวอย่างมาก ใน เรื่องที่เกี่ยวข้องกับชาติและบทบาทที่พึงมีต่อชาติไทย งานเขียนก่อนปี 2475 เป็นช่วงที่ยังมิได้ก้าวเข้าสู่ แวดวงการเมือง และใช้เวลาว่างกับการค้นคว้าอ่านเขียนวรรณกรรมประเภทต่างๆ สารจากข้อเขียนเหล่านั้นสะท้อนความคิดรวมทั้งเป้าหมายในชีวิตของหลวงวิจิตรวาทการได้เป็นอย่างดี ผลงานที่ใช้อธิบายความคิดอย่างเป็นรูปธรรมมากที่สุดคือ เรื่องมหาบุรุษ และประวัติศาสตร์สากล เรื่องมหาบุรุษนั้น "มหาบุรุษ" ใน ทรรศของหลวงวิจิตรฯ นั้น ล้วนแล้วแต่เป็นตัวแทนของกลุ่มความคิดเผด็จการและอำนาจนิยม เช่น นายพลพองกาเร ซีซาร์ นโปเลียน โบนาปาร์ต ตลอดจนมุสลิมี่ หลวงวิจิตรฯ อธิบายว่าที่เลือกบุคคลเหล่านี้ เป็นบุคคลตัวอย่างที่สร้างคุณความดี และนำความเจริญมาสู่ประเทศชาติ ก็เพราะบุคคลเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ เป็นผู้ที่มีความวิริยะอุตสาหะต่อสู้กับความยากแค้นลำเค็ญในชีวิตจนประสบผลสำเร็จ ได้เป็นผู้นำแห่งชาติในที่สุด แล้วงานเขียนนี้ยังสะท้อนภาพความคิดเรื่องผู้นำของผู้เขียน ซึ่งจะกลายเป็นแม่บทของหนังสือเล่มอื่น ๆ ต่อมา กล่าวคือ ผู้สร้างประวัติศาสตร์ชาติ ผู้สร้างสรรคอารยธรรมของโลก ตลอดจนผู้นำแห่งความรุ่งเรืองของรัฐ ล้วนแล้วแต่เป็น "มหาบุรุษ" ที่เอ่ยถึงหนังสือเล่มนี้แทบทั้งสิ้น

หลวงวิจิตรฯ มีความเชื่อมั่นว่า ความเจริญรุ่งเรืองของชาติต้องอาศัยผู้นำที่เข้มแข็ง มีประสิทธิภาพ ความคิดในเรื่องนี้ปรากฏในหนังสือชุดประวัติศาสตร์สากล (หลวงวิจิตรวาทการ) โดยเฉพาะในส่วนที่เป็น ประวัติศาสตร์ประเทศไทย ซึ่งแต่งขึ้นในระยะหลัง พ.ศ. 2475 นั้นสะท้อนความเชื่อเรื่องผู้นำแบบพ่อขุน และผู้นำที่กอบกู้บ้านเมืองเฉกเช่นสมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งมหาบุรุษทั้งสองท่านนี้ถูกจำลองแบบเป็นพ่อขุน และนักการทหารแบบท่านผู้นำในช่วง 2475 ซึ่งหลวงวิจิตรฯ มี บทบาทอยู่เบื้องหลังยุคใหม่ทั้งสองรูปแบบนี้

ความคิดชาตินิยมของหลวงวิจิตรวาทการ พิจารณาได้จากในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ รวมถึงผลงานที่ปรากฏในรูปบทละคร-เพลง ในงานเรื่องประวัติศาสตร์สากล ซึ่งเป็นงานทางประวัติศาสตร์ชุด ใหญ่ประกอบด้วยงานเขียน 8 เล่ม เล่ม 1,2 ว่าด้วยประวัติศาสตร์โลก และประเทศตะวันตก เล่ม 3 (ไม่ ปรากฏปีที่พิมพ์) เป็นประวัติศาสตร์ไทย เริ่มต้นตั้งแต่ต้น จนถึงเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 และมีต่ออีกในเล่ม 6 ถึง 8 (ตีพิมพ์ พ.ศ. 2473) ซึ่งเป็นเล่มขยายความและให้รายละเอียดปลีกย่อยอื่นๆ ประวัติศาสตร์สากลเล่ม 3 อันว่าด้วยเรื่องของชาติไทย แสดงให้เห็นการขยายตัวทางความคิดของหลวงวิจิตรวาทการที่พัฒนาการจาก ชาตินิยมไปเป็นชาตินิยมที่รุนแรง โดยเฉพาะในเรื่องการยืนยันถึงเรื่องแหล่งกำเนิดของคนไทยที่หลวงวิจิตรฯ ปฏิเสธความเชื่อเรื่องที่มาของชนเผ่าไทยในระดับดังกล่าวที่เห็นว่าคนไทยมาจากจีน เช่น งานของขุนวิจิตร มาตรา ขุนวิจารณ์โกษากรรณ์ หรือพระยาอนุমানราชธน ดังกล่าวมาแล้ว หลวงวิจิตรวาทการกลับเสนอว่า "คนไทยมิได้อพยพมาจากจีน ตรงกันข้ามจีนนั้นไปจากไทย" (หลวงวิจิตรวาทการ, 2492) เหตุผลก็คือการ ที่จีนก้าวหน้าเร็วก็เพราะจีนไม่ต้องทำอะไรใหม่ เพราะจีนแทรกซึมเข้าไปในชนชาติอื่น ได้ทำผลประโยชน์

เป็นแหล่งทำมาหากินไว้เสร็จแล้ว นอกจากนี้หลวงวิจิตรวาทการยังยกย่องข้อมูลของชาวต่างประเทศที่ได้ค้นคว้าไว้แล้ว ซึ่งค้นพบว่าจีนเป็นอันมากไปจากไทย

ความคิดเรื่องชาตินิยมของหลวงวิจิตรวาทการยังแสดงออกในการยกย่องให้ชนชาติไทยมีความยิ่งใหญ่ มีความเจริญรุ่งเรือง ด้วยเหตุผลง่าย ๆ คือ คำเรียกชื่อชนชาติไทยว่า "ไท" ซึ่งแปลว่า "ใหญ่" และยกกรณีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองเป็นชาติอารยะอันยิ่งใหญ่ของไทย จากประวัติศาสตร์สมัยพระเจ้ารามาคำแหง ซึ่งมีอักษรไทยเป็นของตนเอง มีถนนหลายสาย มีพระพุทธรูปปางลีลา ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความมุ่งมั่นให้ประชาชนเกิดความรู้สึกขยันขันแข็ง ต้องเดิน ต้องทำงานอยู่ตลอดเวลา พ่อขุนรามคำแหงจึงเป็นตัวอย่างของผู้นำ

ความคิดชาตินิยม ของหลวงวิจิตรวาทการ ขยายตัวออกไปสอดคล้องกับแนวความคิดเรื่องการขยายเขตแดนของชาติไทย ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในแผนการรวมเผ่าไทย (เรื่องเดียวกัน) ด้วยหลวงวิจิตรวาทการแสดงความคิดเรื่องขอบเขตของชาติไทยไว้ว่า

"คำว่าชาติไทยในที่นี้ข้าพเจ้ามิได้หมายแต่เฉพาะพวกเราที่อยู่ในประเทศไทยบัดนี้เท่านั้น ข้าพเจ้าหมายตลอดถึงพี่น้องของเราทั้งฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงและในกรุงกัมพูชาด้วย..." (หลวงวิจิตรวาทการ วิจิตอนุสรณ์)

ความคิดเรื่องแผนการรวมเผ่าไทย ยังปรากฏอยู่อย่างชัดเจนในงานละครและเพลงของหลวงวิจิตรวาทการเอง โดยเฉพาะในละครเรื่องเลือดสุพรรณ ซึ่งพยายามชี้ให้เห็นความเป็นมิตรต่อกันระหว่างไทยกับพม่า ละครเรื่องมหาเทวี ซึ่งชี้ให้เห็นว่า เชียงใหม่เป็นเชื้อชาติไทย เชียงใหม่จะอยู่รอดได้ก็ต้องด้วยการรวมกับกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นชนเชื้อชาติไทยเหมือนกัน ในละครเรื่องเจ้าหญิงแสนหวี ก็พยายามชี้ให้เห็นว่าชนชาติไทยมีหลายเผ่ากระจายอยู่ตามที่ต่างๆ (ประอรรัตน์ หน้า 85-87)

เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ขึ้นบริหารประเทศและมีนโยบายรุนแรงเด่นชัด หลวงวิจิตรฯ ซึ่งทำงานแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างใกล้ชิดกับจอมพล ป. ก็ได้พัฒนาความคิดชาตินิยมไปสู่ชาตินิยมที่รุนแรงขึ้น โดยเฉพาะในช่วงสงครามอินโดจีน ที่หลวงวิจิตรวาทการพยายามชี้ให้เห็นว่า ชาตินิยมนั้นหมายถึงการสร้าง ความยิ่งใหญ่ของชาติ โดยการขยายอาณาเขต เรียกร่องดินแดนจากฝรั่งเศสด้วยเหตุผลทางประวัติศาสตร์ ว่าดินแดนนี้เป็นที่อยู่ของ "คนไทย" ทั้งสิ้น ศักดิ์ศรีของชาติไทยจะยิ่งใหญ่ ไม่ได้หากไม่ได้รวมเผ่าพันธุ์ ของคนชาติเดียวกันเข้าไว้ด้วยกัน ด้วยเหตุนี้ หลวงวิจิตรวาทการจึงชี้ให้เห็นว่า

...แน่ที่เดียวตามสถานการณ์ที่เราแลเห็นอยู่ในบัดนี้ เรามองเห็นประตูเปิดอยู่ใกล้ๆ ถ้าเราไม่รีบปลุกความรู้สึกถึงชาติให้รุนแรงขึ้นจริงๆ ในบัดนี้แล้ว อีกไม่ช้าชาติไทยจะต้องสูญเสียความจริงกรุงสยามไม่เคยสิ้นคนดี แต่ถ้าเรามั่นอยู่ในคำพูดเท่านั้น

โดยไม่ทำอะไรกันบ้างแล้ว...เมื่อนั้นเราก็จะเหลือแต่น้ำตาสำหรับร้องไห้รักชาติ
ของเรา...(หลวงวิจิตรวาทการ, 2481:55)

จากลักษณะงานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาติ ตั้งแต่หลังรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวลงมาถึง พ.ศ. 2487 จะพบเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงโครงเรื่องของประวัติศาสตร์ชาติ ซึ่งได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับต้นกำเนิดดั้งเดิมและแนวทางการอพยพของคนไทยมากกว่าที่จะให้ความสำคัญต่ออดีตระดับชาติที่ผูกพันอยู่กับกษัตริย์ เมืองหลวง ราชธานี การสืบทอดจากสุโขทัย อโยธยา ธนบุรี จนถึงรัตนโกสินทร์ สาเหตุประการสำคัญอาจจะมีรากฐานมาจากแนวพระราชดำริในการสร้างชาติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงให้ความสำคัญต่อความเป็นชาติที่ "ศิวิไลซ์" เจริญก้าวหน้าทั้งชาติในปัจจุบัน อันได้แก่รัฐไทยที่ดำรงอยู่และชาติในประวัติศาสตร์ เช่นสุโขทัย แต่กระบวนการแสวงหาความรู้สมัยใหม่ตลอดจนอิทธิพลจากตะวันตก ทำให้ความเป็นมาของชาติที่เจริญรุ่งเรืองมิได้หยุดอยู่เพียงสุโขทัยเท่านั้น งานค้นคว้าเกี่ยวกับชนชาติไทยของชาวตะวันตกเป็นทฤษฎีเบื้องต้น ก่อนจะได้รับการขยายความและจัด "กรอบ" โดยสมเด็จพระยาตราชานุภาพ ในการ "บรรยายพงศาวดารสยาม" และพระนิพนธ์ตำนานหนังสือพระราชพงศาวดาร ประกอบกับความเจริญแห่งชาติบ้านเมืองที่ความรู้ทางภูมิศาสตร์โลกถูกถ่ายทอดและกระจายไปทั่ว ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากการใช้แบบเรียนภูมิศาสตร์ในสมัยรัชกาลที่ 6 ทำให้เกิดการค้นคว้าเรื่องต้นกำเนิดของคนไทยอย่างกว้างขวาง และสร้างสัมพันธภาพระหว่างการอพยพกับประวัติศาสตร์ชาติที่เคยมีอยู่เดิมขึ้น

การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับอุดมการณ์ชาติ โดยเฉพาะนโยบายสร้างชาติ ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นเครื่องกระตุ้นให้การสืบค้น "ประวัติศาสตร์ชาติ" กลายเป็นความสำคัญมากขึ้น เพราะจะเป็นสิ่งกระตุ้นเตือนให้คนในสังคมรู้จักอดีตของตน เพื่อสร้างความรัก ห่วงแหน ภูมิใจ หรือแก้ไข จากอดีตที่เกิดขึ้น ความรู้สึก "ชาตินิยม" ได้สอดแทรกเข้าไปในงานค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชาติ ที่แสดงออกถึงความยิ่งใหญ่ ตลอดจนความรัก ความภูมิใจในอดีตของตน หลวงวิจิตรวาทการนับเป็นผู้ประสบความสำเร็จมากที่สุดในการสร้างความรู้สึกดังกล่าวให้เกิดขึ้นในงานเขียนทางประวัติศาสตร์

มีข้อน่าสังเกตประการหนึ่ง กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 มิได้ส่งผลกระทบต่อโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติที่เกิดขึ้นในระบอบนั้นเลย ไม่ว่าจะเป็นการที่กษัตริย์มิได้เป็นศูนย์กลางแห่งการผลิต "ประวัติศาสตร์ชาติ" เช่นในอดีต การผลิตโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติ มิได้ผูกติดอยู่เฉพาะกษัตริย์และราชวงศ์อีกต่อไป หากแต่กระจายลงไปในกลุ่มปัญญาชนและข้าราชการ อันเป็นผลจากการศึกษาแบบใหม่ นอกจากนี้เค้าโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติที่ให้ความสำคัญในเรื่องถิ่นกำเนิดและการอพยพของชนชาติไทย ก็มิได้ถูกการเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2475 เข้ามามีอิทธิพล การสืบทอดแนวความคิดของสมเด็จพระยาตราชานุภาพ เป็นไปอย่างต่อเนื่องและไม่ขาดตอน แม้จะมีการพยายามอธิบายการเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2475 ได้เปลี่ยนจุดศูนย์กลางแห่งประวัติศาสตร์ จากการเน้นเอกภาพภายใต้ศูนย์กลางคือกษัตริย์และเมืองหลวง มาเป็นความรุ่งเรืองและความยิ่งใหญ่อย่างต่อเนื่องของรัฐไทย (ยุพา ชุมจันทร์, 2530:83) แต่ใน

ความเป็นจริง การให้ความสำคัญต่อกษัตริย์และราชธานียังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง แต่เพิ่มการให้ความสำคัญในถิ่นกำเนิดและแนวทางอพยพของคนไทยมากขึ้น ความรุ่งเรืองและความยิ่งใหญ่อย่างต่อเนื่องของประเทศไทยมิใช่สิ่งที่เพิ่งเกิดหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แต่สิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ คือการพยายามนำ “ประวัติศาสตร์ชาติ” ไปอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและรับใช้อำนาจรัฐโดยตรง ดังตัวอย่างเช่น ปาฐกถาการที่ไทยเสียดินแดน ของหลวงวิจิตรวาทการ เพื่อเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส อันเป็นลักษณะสำคัญของ “ประวัติศาสตร์ชาติ” สมัยนี้